TIMOTEI CIPARIU, *Opere*, II, ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, cu introducere de Mioara Avram, Editura Academiei Române, București, 1992, XLVIII + 534 p.

Cel de al doilea volum de *Opere* – apărut la cinci ani după primul volum [1] – cuprinde, în ordine cronologică, lucrările de gramatică ale lui Timotei Cipariu, și anume:

1) *Compendiu de gramateca limbei române*, reprodus după ediția a V-a, Sibiu, 1876, care reprezintă ultima formă dată de autor acestei lucrări (ediția princeps, Blaj, 1855), în original 120 p. (p. 1-64);

2) *Gramateca limbei române*, partea I, *Analitică*, București, 1869, în original, XIV + 384 p. (p. 65-256);

3) *Gramateca limbei române*, partea a II-a, *Sintetică*, București, 1877, în original IV + 354 (p. 257-432);

4) *Despre limba română. Suplement la Sintactică*, Blaj, 1877, în original 59 p. (p. 433–466).

În volumul de față se mai află: studiul introductiv (*Gramaticile lui Timotei Cipariu*, p. V–XLIII) semnat de Mioara Avram și (aparținînd editoarei): *Notă asupra ediției*, p. XLVII–XLVIII, *Note și traduceri*, p. 467-481, *Abrevieri*, p. 483-484, *Indice de cuvinte, forme și elemente derivative*, p. 485-525, *Indice de autori*, p. 527-529, și *Tabla de materii*, p. 531-534.

Lucrările de gramatică ale lui Timotei Cipariu au cunoscut de-a lungul timpului aprecierile cele mai variate, adesea contrarii. Astfel, în epocă, Titu Maiorescu (*Critice*, București, 1864, p. 54-55) opinează că „opurile care se încearcă a silui o limbă, precum sînt... *Gramatica* D. Cipariu..., nu merită de a fi calificate decît de curiozități literare fără valoare practică în ceea ce privește direcția lor originală la formarea limbii". În același sens, în zilele noastre, Iorgu Iordan (*Limba română contemporană*, București, 1956, p. 765) afirmă că gramatica lui Timotei Cipariu „constituie un exemplu de rătăcire științifică datorită concepției greșite despre limbă...". La polul opus se situează, în a doua jumătate a secolului trecut, I. C. Massim (*Raportul comisiunii însărcinate cu cercetarea celor trei manuscrise de gramatică*, publicat în Analele Societății Academice Române, tom I, București, 1869, p. 161), care apreciază că „comisiunea s-a aflat față cu o lucrare în adevăr serioasă, cunștiincioasă și plină de profundă erudițiune și vaste cunoștințe asupra obiectului, lucrare care ar face onoare și literaturilor celor mai avute și mai dezvoltate în această parte a filologiei și pe care orice academie ar putea-o încorona...". Peste mai bine de un secol, Mioara Avram (*Istoria lingvisticii românești*, București,

[1] Timotei Cipariu, *Opere*, I, ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, cu introducere de Gavril Istrate, Editura Academiei, București, 1987, LVII + 476 p.

1978, p. 61) arată că „în raport cu epoca publicării ei, gramatica lui Cipariu trebuie apreciată în orice caz ca cea mai cuprinzătoare gramatică a limbii române, cea mai bogată în fapte și în interpretări, cea mai modernă în terminologie și cea mai științifică în conținut, exceptînd orientarea etimologistă".

Aprecierile favorabile citate mai sus – cărora li s-ar putea adăuga și altele – au în vedere gramaticile lui Timotei Cipariu considerate global, cu ignorarea acelor elemente (existente de altfel în orice lucrare vizînd domeniul gramaticii sau al oricărei alte științe) care nu au rezistat la timp. Trecînd așadar peste faptul că Timotei Cipariu admitea încă opt (eventual nouă prin adăugarea articolului) părți de vorbire (*Analitică*, p. 169/151), că aprecia că participiul se formează de la infinitivul prezent (*Analitică*, p. 284/206; vezi, însă, și p. 286/207) etc., prezintă interes atenția acordată de autor *nivelelor – morfologic și sintactic – ale gramaticii* și mai ales soluțiile sale gramaticale *ce depășesc epoca*. Astfel, în legătură cu prima chestiune, notăm aici [2] că gramaticile românești mai vechi și mai noi pot fi grupate în: lucrări ce acordă morfologiei un spațiu mult mai mare decît sintaxei (de la *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* a lui Micu din 1780 la *Gramatica limbii române* a lui I. Iordan din 1937); lucrări ce acordă morfologiei aproximativ același spațiu ca și sintaxei (de la *Gramatica românească* din 1757 a lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul la *Gramatica limbii române* publicată în 1963 sub auspiciile Academiei). Spre deosebire de toate acestea și făcînd abstracție de faptul că mai ales în gramaticile mai vechi sintaxa cuprinde și funcțiile formelor, Timotei Cipariu afectează sintaxei un spațiu cu o treime mai mare decît morfologiei. Cît privește soluțiile gramaticale ale lui Timotei Cipariu ce depășesc epoca, în această privință lucrurile sînt surprinzătoare, în sensul că – fără a porni de la învățatul ardelean – unele lucrări de gramatică actuale au ajuns la aceleași rezolvări ca acelea date acum mai bine de o sută de ani de către Timotei Cipariu. Pentru exemplificare, ne oprim doar la problema – discutată și discutabilă – a numărului părților de propoziție. În această privință, una dintre tezele actuale, susținută de G. Ivănescu [3], este aceea că, după modelul judecății din logica aristotelică, există numai două părți de propoziție, subiectul și predicatul. Această teză, cu unele deosebiri terminologice [4], se află și la Timotei Cipariu, astfel încît – deși la distanță de un secol unul de altul și fără filiația ideilor – atît pentru Timotei Cipariu, cît și pentru G. Ivănescu, subiectul și predicatul pot avea în structura lor: cîte un singur cuvînt și atunci subiectul și predicatul sînt numite *simple necomplexe* de către Timotei Cipariu și *simple* de către G. Ivănescu; cîte un grup de cuvinte fără indice de predicație sau conținînd («forme» de) propoziții secundare, cînd Timotei Cipariu le numește *simple complexe*, iar G. Ivănescu *dezvoltate* (vezi *Sintetică*, p. 23–24/270, și G. Ivănescu, *art. cit.* în nota 3, p. 196 sqq.).

O altă coincidență – fără filiația ideilor – între soluțiile lui Timotei Cipariu și ale unor specialiști actuali vizează atributul și complementul: considerînd și atributul, și complementul drept «complemente» sau «completări» ale «completatului», G. Ivănescu (*art. cit.*, p. 195–196) distinge în cadrul subiectului și predicatului dezvoltat un determinat sau «completat» și un «determinant» sau «complement». Ceea ce la G. Ivănescu este «determinantul» sau «complementul» la P. Zugun [5] este o parte de propoziție de sine stătătoare, anume, *adjunctul*, care se opune și subiectului, și predicatului. Sîmburele acestei idei se găsește la Timotei Cipariu (*Sintetică*, p. 11/264), care face distincție între părțile de propoziție *esențiale*, necomutabile cu

[2] Pentru detalii, vezi *Actualitatea* **sintaxei** *lui Timotei Cipariu*, LR, XXVII, 1988, nr. 2, p. 156.

[3] *Gramatica și logica, II, Structura gîndirii ca factor prim al structurii sintactice*, AUT, II, 1964, p. 193-214.

[4] De exemplu, la Timotei Cipariu subiectul *compus* este subiectul *multiplu*, iar predicatul *compus* este predicatul cu numele predicativ *multiplu* (*Sintetică*, p. 23/270).

[5] *Părțile de propoziție*, CL, XXIII, 1978, nr. 1, p. 105, *passim*.

zero, şi părţile de propoziţie *neesenţiale* sau *accidentale*, comutabile cu zero, acestea din urmă considerate ca o clasă şi numite *dependenţe*, indiferent de faptul că se subordonează unui substantiv sau unui verb (*idem*, p. 27–28/272). Aşadar, ideea opoziţiei dintre părţile principale de propoziţie luate global şi părţile secundare de propoziţie luate de asemenea global se menţine în gramatica românească din a doua jumătate a secolului trecut şi pînă astăzi, pentru părţile secundare de propoziţie considerate ca o clasă utilizîndu-se termenii de «dependenţe» de către Timotei Cipariu, «determinante» sau «complemente» de către G. Ivănescu şi «adjuncţi» de către P. Zugun.

Una din preocupările gramaticii taxinomice actuale este aceea de a realiza clase cît mai omogene semantic şi gramatical. În acest sens s-a constatat că apoziţia, încadrată de obicei în totalitate la atribut, poate fi şi diferită de acesta; faţă de atribut, care indică o *caracteristică* a regentului întotdeauna *nominal*, precum şi faţă de complement, care indică de asemenea o *caracteristică*, dar a regentului întotdeauna *verbal*, apoziţia exprimă *un alt nume* – o *„traducere"* – uneori a unui regent nominal, iar alteori a unui regent verbal. Aceste particularităţi semantico-gramaticale prin care apoziţia se deosebeşte şi de atribut, şi de complement, au condus la ideea că apoziţia este o parte de propoziţie secundară de sine stătătoare [6]. Şi această idee, însă, există la Timotei Cipariu, care, la părţile secundare de propoziţie, consideră că apoziţia este o altă funcţie decît atributul: părţile «neesenţiale» sau «accidentale» de propoziţie – spune Timotei Cipariu – se numesc „ *atribute*, în cît atribuie ceva la determinarea vreunui cuvînt din propuseţiune, ... *aposite* sau *apuseţiuni*, în cît se pun şi se adaug la vreo parte a propuseţiunii..." (*Sintetică*, p. 22/270). Cu alte cuvinte, Timotei Cipariu este unul dintre promotorii ideii că apoziţia poate fi şi o altă funcţie sintactică decît atributul în nominativ. În prelungirea acestei idei, menţionăm şi faptul că în ultimul timp s-a pus problema distingerii *complementului (obiectului gramatical)* – ce se subordonează unui regent insuficient, căruia îi consumă o valenţă obligatorie şi cu care contractează o relaţie semantică şi gramaticală – de *(complementul) circumstanţial* – ce depinde de un regent suficient, căruia îi ocupă o valenţă facultativă şi cu care contractează o relaţie exclusiv semantică [7]. Pentru această teză se trimite de obicei la H. Tiktin, care admite şi complementul (obiectul), ce „completează noţiunea unui verb, adjectiv sau adverbiu", şi circumstanţialul ce „determină mai de aproape un verb sau adjectiv după împrejurările (circumstanţele) de loc, timp sau mod" [8]. Şi aici, însă, trebuie pornit de la Timotei Cipariu, care vorbeşte de „complemente, în cît complinesc cugetul şi înţelesul propuseţiunii şi al părţilor ei" şi de „cercumstanţe, în cît exprimă unele împrejurări determinative sau modificative în propuseţiuni" (*Sintetică*, p. 22/270; vezi şi p. 28–31/272–274).

Valoarea tuturor lucrărilor în care Timotei Cipariu s-a preocupat de gramatica limbii române – cu referiri nu de puţine ori critice la bibliografia mai veche şi mai nouă – este pusă în lumină de Mioara Avram în studiul introductiv al acestui volum [9], unde se relevă şi relaţia dintre gramaticile din acest al doilea volum de opere şi primul volum al ediţiei de faţă. Autoarea studiului subliniază că „toate gramaticile lui Cipariu au, mai mult sau mai puţin, un caracter mixt" (p. VI), chiar dacă *Principie de limbă şi scriptură* (vol. I, p. 1–182), *Elemente de limbă şi scriptură după dialecte şi monumente vechi* (vol. I, p. 183–276) şi *Despre limba română. Suplement la sintactică* (vol. II, p. 433–466) sînt mai ales gramatici istorice, *Compendiu de gramateca limbii române* (vol. II, p. 1-64) este prin excelenţă o gramatică normativă a limbii literare, iar *Gramateca limbei române*, I, *Analitică*, II, *Sintetică* (vol. II, p. 65–432) are un caracter complex, istoric şi comparativ, descriptiv şi normativ-corectiv. Pentru justificarea faptu-

---

[6] Vezi *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Iaşi, 1982, p. 98 şi 324-353.

[7] Vezi I. Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 534-535, 647-648, *passim*; vezi şi lucrarea citată în nota anterioară, p. 152 sqq., 237, *passim*.

[8] *Gramatica română pentru învăţămîntul secundar*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1895, p. 3.

[9] Vezi şi *Prima gramatică academică a limbii române*, LR, XV, 1966, nr. 5, p. 487-502.

lui că – spre deosebire de zilele noastre, cînd termenul *gramatică* vizează numai nivelele morfologic și sintactic ale limbii – gramaticile lui Timotei Cipariu cuprind, pe lîngă morfologie și sintaxă, și fonetica și ortoepia, și ortografia și punctuația, și formarea cuvintelor, și noțiuni de stilistică retorică, autoarea trimite la concepția lui Timotei Cipariu (de altfel cu răspîndire cvasigenerală în epocă), potrivit căreia „știința care se ocupă cu pertractarea limbei se numește gramatecă" (p. 3/77). Precizarea că „diversele gramatici ale lui Cipariu reprezintă nu atît versiuni complementare, cît etape ale aprofundării și extinderii cunoștințelor sale asupra gramaticii românești" (p. VIII) motivează de ce în aprecierile asupra operei lui Timotei Cipariu autoarea studiului introductiv nu se referă numai la gramaticile reeditate în volumul de față, ci și la cele reeditate în volumul anterior sau la altele nereeditate. Astfel, în legătură cu «schemele» lui Timotei Cipariu pentru sistemul vocalic și consonantic al limbii române se trimite nu numai la «Gramatica» din 1869, ci și la «Elemente de limbă» din 1854 (p. XI); de asemenea la «Gramatica» din 1869 și la «Elemente de limbă» din 1854 se trimite pentru observațiile lui Timotei Cipariu privitoare la gradele de accentuare din limba română (p. XIII); în «Elemente de limbă» din 1854, în «Compendiu» și în «Gramatica» din 1869 nu se vorbește despre supin, dar în «Gramatica» din 1877 acest mod apare, cu unele detalii chiar, în două locuri (p. XVIII); părțile «cuvîntării» (= de vorbire) pot fi după Timotei Cipariu *formali* și *custătoare (neschimbate, firme)* în «Elemente de limbă» din 1854, *schimbătoare* și *neschimbătoare* în «Compendiu», *formali (mobile)* și *constanti (nemișcate, neformali)* în «Gramateca» din 1869, *flesive* și *neflesive (neinflese, nemișcate)* în «Gramateca» din 1877, *plecăcioase* și *neplecăcioase* în *Gramatica latină* din 1857 – 1860 (p. XXXIV) ș.a.m.d. Fapte de felul celor de mai sus vorbesc de la sine pe de o parte despre „marea valoare a gramaticilor lui Cipariu – atît în raport cu epoca scrierii și publicării lor, cît și în raport cu evoluția ulterioară a studiilor de gramatică românească și chiar cu stadiul actual al cunoștințelor noastre", iar pe de altă parte despre „marea nedreptate a ignorării sau subaprecierii lor de contemporanii și urmașii care, respingînd în bloc latinismul, nu au încercat să vadă dacă nu se putea prelua ceva de la unii reprezentanți ai lui, mai ales de la cei moderați ca orientare" (p. XLV).

Repararea – destul de tîrzie și din această cauză nu totală – a «marii nedreptăți» ce i-a fost hărăzită lui Timotei Cipariu se face prin republicarea gramaticilor lui în cel de-al doilea volum de *Opere* din ediția de față îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil. După volumul Alexandru Philippide, *Opere alese*, publicat în colaborare cu G. Ivănescu (Editura Academiei, București, 1984), Carmen-Gabriela Pamfil s-a oprit – cu pasiune, competență și răbdare – la activitatea lingvistică a lui Timotei Cipariu, cu intenția de republicare a celor mai importante lucrări ale acestuia în trei volume de opere (primele două deja apărute). Cunoașterea, în timp îndelungat, a întregii activități a lui Timotei Cipariu (în paranteză notăm că doamna Pamfil și-a luat doctoratul în 1983 cu teza intitulată *Concepția lingvistică a lui Timotei Cipariu*) i-a permis editoarei să caute – și să găsească – soluția cea mai convenabilă de retipărire. Această apreciere are în vedere în mod special *transcrierea textului*, care, *mutatis mutandis*, pune probleme în principiu asemănătoare cu cele de la transcrierea în alfabet latin a textelor românești chirilice din secolele al XVI-lea – al XVII-lea: așa cum – astăzi – la transcrierea vechilor texte chirilice românești se are în vedere că anumite slove nu notează întotdeauna un sunet sau același sunet, tot la fel și la transcrierea textelor cipariene Carmen-Gabriela Pamfil nu acordă întotdeauna valoare fonetică sau aceeași valoare fonetică tuturor literelor din textele pe care le republică, găsind pentru aceasta justificare în concepția învățatului de la Blaj: „... românii, dacă lăpădînd vechiul alfabet chirilic s-au decis a se returna la alfabetul lor și mai vechi decît cel chirilic nu au încătro decît să pună cîte o literă pentru două sau mai multe sunete sau cîte un sunet să-l semneze cu cîte 2 sau mai multe litere" («Gramatica» din 1877, p. 309-319/410, pasaj invocat în «Notă asupra ediției» la primul volum, p. XXXVI). Ca urmare, în afara cîtorva excepții (pentru care vezi «Notă asupra ediției» de la volumul al doilea, p. XXXVII-XXXVIII), „pentru

a înlesni contactul cititorului de astăzi cu ideile învățatului de la Blaj, textul actualei ediții a renunțat la ortografia latinistă propusă și urmată de învățatul ardelean" (volumul întîi, p. XXXVIII). Claritatea prezentării – în volumul întîi, p. XXXIX sqq. – a regulilor ortografice etimologiste ale lui Timotei Cipariu, pe care Carmen-Gabriela Pamfil le aplică „invers", pentru a obține o ortografie fonetică apropiată de cea actuală, îl determină pe specialist să aibă încredere în textul stabilit de editoare. Compară:

„Er' loculu secundariu alu lui I diumetatîtu, e la inceputulu sî midiloculu cuventeloru, – intru ambe casurile seau radicale fia seau eufonicu, seau singuru seau cá adausu" («Gramatica» 1869, ediția princeps, p. 60)	„iar locul secundariu al lui *i* jumătățit e la începutul și mijlocul cuvintelor, întru îmbe casurile sau radicale fie sau eufonic sau singur sau ca adaus" (*Idem*, ediția Pamfil, p. 60/103)
„Cele mai multe inse cu prepusetiuni, unele numai de cercustantia, pr. amblu, pre diosu, pre pamentu, pre pietiore, ardiu, in focu, cadu, in pietore, in mâni..." («Gramatica» 1877, ediția princeps, p. 207–208)	„Cele mai multe însă cu prepuseţiuni, unele numai de cercustanță, pr. *Umblu pre jos, pre pământ, pre picioare; Arz în foc; Cad în picioare, în mîni...*" (*Idem*, ediția Pamfil, p. 207–208/361).

Dintre «anexele» la textul ciparian elaborate de editoare, de un real folos pentru specialiști sînt «Notele și traducerile» (p. 467 sqq.) și «Indicele de cuvinte, forme și elemente derivative» (p. 485 sqq.).

Faptul că gramaticile lui Timotei Cipariu nu au avut o prea mare circulație justifică necesitatea raportării ideilor acestuia la cele ale predecesorilor, contemporanilor și urmașilor, operație pe care Carmen-Gabriela Pamfil o face uneori prin note ample (vezi, de exemplu, nota 38, care trimite la comentariul lui Alexandru Philippide privitor la clasificarea sunetelor făcută de Timotei Cipariu, nota 87, care are în vedere neutrul românesc văzut de alte lucrări de gramatică decît cele ale lui Timotei Cipariu ș.a.). Cît privește «Indicele de cuvinte, forme și elemente derivative», de utilitatea acestuia ne dăm seama dacă ținem cont că în gramaticile lui Timotei Cipariu se află realmente împrăștiate numeroase referiri la istoria cuvintelor și formelor; pe acestea – indiferent de faptul că le acceptă sau nu – cercetătorul le poate găsi operativ prin indicele elaborat de Carmen-Gabriela Pamfil.

Generalizînd, publicarea celui de al doilea volum de *Opere* ale lui Timotei Cipariu constituie o importantă contribuție la cunoașterea activității de gramerian a învățatului de la Blaj.

C. Dimitriu
Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza"
Iași, Bulevardul Copou, nr. 11

ALEXEI MATEEVICI, *Opere*, ediție critică de Ion Nuță, Efim Levit, Sava Pînzaru, Chișinău, "Știința", vol. I-II, 1993, 623 p. + 724 p.

Cînd, după mai multe decenii de tăcere absolută, generațiile născute după război în România aflau de scriitorul basarabean Alexei Mateevici cei mai mulți au identificat acest nume cu una dintre cele mai strălucite (cu multă probabilitate chiar cea mai strălucită) ode închinate limbii române, poezia *Limba noastră*. Abia în 1989, la editura ieșeană "Junimea", apărea, în îngrijirea lui Ion Nuță, o ediție cuprinzînd unele dintre scrierile lui Mateevici, însoțită de mai multe anexe bibliografice, încît activitatea scriitoricească a acestui tribun național se releva în aspectele ei principale. Dar, pe de o parte, tirajul redus și, pe de altă parte, prea puținele pagini ale ediției din 1989 impuneau realizarea grabnică a unei noi editări a operei acestui mare înain-

taș. Este astfel explicabil de ce ediția apărută în două volume în 1993 la editura "Știința" din Chișinău este nu numai un fapt cultural necesar, dar și îndeplinirea unei datorii față de trecutul culturii noastre din momentele în care se realiza cea mai trainică unitate culturală a tuturor românilor.

Ediția Alexei Mateevici, *Opere*, în două volume integrate seriei "Moștenire", are printre îngrijitori specialiști din Republica Moldova și din România (Ion Nuță, Efim Levit și Sava Pînzaru), care și-au distribuit precis atribuțiile (și responsabilitățile).

Primul volum se deschide cu o amplă prezentare analitică (semnată de Efim Levit și de Sava Pînzaru și intitulată *Alexei Mateevici, poetul, cărturarul și profetul Basarabiei*), care este de fapt o monografie articulată din secțiuni care privesc viața și aspecte ale activității desfășurate de Mateevici în scurta sa viață. Se întîlnesc aici numeroase opinii evaluative din perspectiva istoriei literare și culturale, fiind valorificate toate exegezele anterioare referitoare la opera poetului basarabean. În ce privește creația poetică propriu-zisă, sînt amintite atît în această prefață, cît și în *Nota asupra ediției* (semnată de Ion Nuță) apropierile care s-au făcut între unele dintre poeziile lui Mateevici și creațiile unor scriitori români anteriori sau contemporani lui (Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, Goga etc.), discutînd despre influența exercitată de aceștia. Înainte de orice însă, existența similitudinilor trebuie să ne vorbească de efortul de a asigura același climat cultural românesc, de a realiza racordarea culturală care să facă posibilă unirea. Nu ar trebui să pierdem din vedere că scriitorii adevărați nu neglijează rosturile de moment ale literaturii, căci, înainte de a fi expresionistă, impresionistă sau altfel, literatura trebuie să fie națională, ea nefiind numai artă, ci un fapt cultural cu implicații mult mai profunde. Insistența prefațatorilor în a explica geneza ideatică și imagistică din capodopera *Limba noastră* este în acest sens deosebit de merituoasă (p. 93 – 97).

După cum menționează în mod explicit, editorii și-au propus să realizeze o ediție reprezentativă, care să cuprindă majoritatea creațiilor poetice, științifice și culturale ale lui Mateevici. În primul volum, (care cuprinde scrieri în limba română) sînt cuprinse poezii (originale, prelucrări și traduceri), proză, folclor și folcloristică, studii și publicistică, editorul acestor texte (Ion Nuță) realizînd într-un amplu aparat critic, o bogată și eficientă discuție filologică în legătură cu fiecare dintre ele. În acest mod, cititorul are posibilități depline de a-și crea imaginea exactă asupra a ceea ce reprezintă în cultura română creația lui Mateevici. Caracterul operei sale se dezvăluie ca fiind dominat de mesajul adresat *Basarabenilor* (titlul unei poezii) din tranșeele de la Mărășești în iulie 1917: "Să știți, de nu veți ridica Din sînul vostru un proroc, În voi viața va săca, Zădarnic soarta veți ruga, Căci scoși veți fi atunci din joc Și-ți rămînea făr' de noroc" (p. 165).

Mai puțin favorizat este cititorul român în cazul volumului al doilea, care conține scrieri în limba rusă, reproduse ca atare de editori (Efim Levit și Sava Pînzaru) și adnotate tot în limba rusă, limbă cunoscută în Basarabia, dar mai puțin cunoscută în România. Fiind vorba de lucrări legate de istoria culturii românești, aceste texte se puteau edita în traducere românească, beneficiind astfel de un public cititor mai larg, redactarea lor în limba rusă avîndu-și temeiuri atunci, dar difuzarea lor în limba rusă astăzi nemaifiind eficientă. Totuși, cititorul necunoscător al limbii ruse are posibilitatea să afle din menționata introducere la volumul întîi ideile principale din lucrările publicate în rusă. Astfel, alături de numeroase chestiuni legate de istoria bisericii românești, în ampla lucrare *Momentele influenței bisericești asupra originii și dezvoltării istorice a limbii moldovenești*, Mateevici se ocupă și de unele probleme ale limbii române literare. După părerea sa, limba literară veche (care se reducea în mare parte la limba liturgică) era apropiată de graiul popular, în vreme ce curentul latinist de mai tîrziu a realizat o înlocuire a cuvintelor nelatinești încetățenite prin neologisme. Ca antilatinist, Mateevici este contrariat de această stare de lucruri și ar dori o refacere a vechii situații pe baza vestigiilor păstrate în Basarabia.

Efim Levit și Sava Pînzaru prezintă în detaliu concepția scriitorului (p. 53 – 59) relevîndu-i atît meritele, cît și limitele. Pe larg este expus de editori și conținutul de idei din celelalte lucrări publicate de Mateevici în rusește, printre care și foarte interesanta exegeză despre gîndirea germanului Gustav Theodor Fechner, dar necesitatea de a avea în românește toate textele scriitorului basarabean rămîne actuală.

În general, Mateevici folosește în lucrările sale sintagme precum *limba moldovenească* și *poporul moldovenesc*, deși uneori este folosit și cuvîntul *român*. Aceasta se explică, probabil, prin faptul că scriitorul (el însuși cu anumite obișnuințe) voia să nu șocheze opinia publică din provincia sa, deprinsă cu termenul *moldovenesc*, dar el studiază cultura (populară sau scrisă a) basarabenilor în strînsă legătură și în comparație cu situația celorlalți „moldoveni": din Ardeal, din Muntenia etc. Desigur, sînt unele aspecte în scrierile lui Mateevici care nu rezistă unei critici exigente, faptul explicîndu-se de cele mai multe ori prin împrejurările sociale și naționale în care și-a desfășurat activitatea.

Este meritul celor trei editori de a fi remarcat asemenea chestiuni și de a le fi găsit explicația și, din acest motiv, se poate spune cu deplin temei că opera valoroasă a lui Mateevici beneficiază acum de o ediție valoroasă.

Ioan Oprea
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

STELIAN DUMISTRĂCEL, DOINA HREAPCĂ, ION-HORIA BÎRLEANU, *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina*, TEXTE DIALECTALE, vol. I, partea I, Editura Academiei Române, Iași, 1993, CI + 347 p.

Studiile filologice inițiate, în țara noastră, în a doua jumătate a secolului trecut, prin ardeleni, au avut, multă vreme, un caracter preponderent istoric. Toți lingviștii noștri de seamă, de la Timotei Cipariu și Hasdeu, pînă la Philippide, Densusianu și Pușcariu, uneori și mai departe, pînă la elevii acestora, au fost preocupați mai ales, iar unii în mod exclusiv, de istoria limbii. La contestările unor învățați străini privind drepturile noastre asupra teritoriului pe care ne-am format și continuăm să trăim, nu s-a putut răspunde decît sprijinindu-ne pe istoria propriu-zisă și pe istoria limbii materne. Atenția cea mai mare a fost acordată textelor vechi și numai în al doilea rînd specialiștii au recurs și la limba vorbită, în sprijinul susținerilor lor. Apărarea latinității limbii ne-a ținut relativ departe de cercetarea graiurilor populare. Dialectologia însăși este o disciplină apărută relativ tîrziu, la noi, cu toate că, altfel, crearea ei a avut loc tot în secolul trecut, în Italia. Avem și noi texte care ne pun la dispoziție anumite particularități regionale, dar nu cu ele a început dialectologia românească.

Pînă pe la 1909, textele la care ne referim aveau mai mult un caracter folcloric și, printr-o transcriere aproximativă, ele au putut pune în lumină anume particularități lingvistice regionale. Folclorul însuși era ceva nedefinit precis. Abia în 1909, într-o lecție inaugurală a cursului său de la Universitatea din București, intitulată *Folclorul, cum trebuie înțeles*, Ovid Densusianu încerca o delimitare a acestor discipline. În același an apare atlasul lingvistic al lui Gustav Weigand, care avea să fie „completat" cu o serie de texte dialectale. Dar chiar mai înainte, în 1906, au apărut două volume de texte populare, sub titlul *Graiul nostru*, datorate lui Ovid Densusianu, I.-A. Candrea și Th. Sperantia (1906 – 1907). Aceste texte nu erau însă culese de autorii pomeniți, ci de unii studenți ai lor, prea puțin inițiați în secretele dialectologiei. Vom menționa, de asemenea, o serie de monografii dialectale, între care cea mai importantă este cea a lui Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului* (1915), după care vine, imediat, teza de doctorat a lui Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului* (1925), criticată sever de Nicolae

Drăganu. Avem, apoi, o serie de texte folclorice care pot servi, și au servit uneori, pînă la un punct, și dialectologia. Mă gîndesc, spre exemplu, la *Doine și strigături din Ardeal*, de V. Onișor, carte tipărită la Iași, în 1894, pe care am utilizat-o eu însumi cu ocazia primei lucrări de dialectologie pe care am publicat-o (*Graiul satului Nepos*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «A. Philippide»", IV, 1937, p. 50-97), și, mai ales, la colecțiile privind folclorul Maramureșului, începînd cu Alexandru Țiplea (1906), Tit Bud (1908), Ioan Bîrlea (1921). Mai mulți elevi de ai lui Ovid Densusianu au publicat rezultatele anchetelor lor, din Muntenia și Oltenia; articolele respective au apărut în revista „Grai și suflet", creată și condusă de Densusianu. În aceeași revistă și-a publicat și D. Șandru primul articol de dialectologie (în colaborare cu colegul său F. Brînzeu!), pentru ca, în continuare, să ne facă cunoscute rezultatele anchetelor întreprinse în Hunedoara, Banat, Bihor, Năsăud și Lăpușna (apărute în „Bulletin linguistique", 1933 – 1938).

N-am pomenit aici pe Iosif Popovici și pe Sextil Pușcariu, autori ai unor studii consacrate graiurilor dacoromânești, dar, mai ales, ca și Leca Morariu, autori ai unor studii monografice asupra dialectului istroromân, de care avea să se ocupe, mai tîrziu, și August Kovačec (*Descrierea istroromânei actuale*, Editura Academiei Române, București, 1971), nici pe Theodor Capidan, cu monografiile lui referitoare la dialectele aromân și meglenit.

Volumul de care ne ocupăm, ce se înscrie în seria textelor dialectale ținînd de elaborarea *Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni* (Oltenia, Muntenia, Dobrogea), a fost realizat de Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu și a fost conceput, în linii generale, în maniera celui pe care ni l-a dat Emil Petrovici cu cincizeci de ani în urmă (*Texte dialectale, Suplement la Atlasul lingvistic român* II, Sibiu – Leipzig, 1943), fiind dedicat memoriei lui Petrovici, la împlinirea a douăzeci și cinci de ani de la moartea acestuia. De altfel, în studiul introductiv al volumului de față, este pusă în adevărata sa valoare contribuția savantului clujean în ceea ce privește *culegerea* și *publicarea* textelor dialectale (trecută, oarecum, cu vederea, în prefețele volumelor publicate pînă acum). Trebuie să amintim că însăși adunarea și publicarea de texte dialectale paralel cu atlasele lingvistice constituie o inovație, foarte importantă, a geografiei lingvistice românești, pe care o datorăm inițiativei lui Sextil Pușcariu, care „s-a gîndit de la început ca cele două anchete (ALR I și ALR II) să cuprindă și adunarea de texte dialectale" (E. Petrovici, *Prefață* la volumul citat, din 1943, p. VI), destinate studiului fenomenelor sintactice, stilistice și celor de fonetică sintactică.

Plecînd de la ideea că pe hărțile unui atlas poți înregistra doar unul din eventualele sinonime care numesc o noțiune, și anume pe acela care îi vine în minte informatorului în momentul anchetei, Emil Petrovici a susținut, cu dreptate, necesitatea volumelor de texte ca anexă la atlas, pe motivul că în astfel de materiale dialectale pot fi „prinse" și alte sinonime din vorbire. El a subliniat însă, în același timp, importanța textelor respective sub aspect sintactic. Într-adevăr, particularitățile fonetice și morfologice pot fi obținute în cea mai mare măsură pe baza răspunsurilor la întrebările pentru atlas, dacă acestea au fost formulate în mod corespunzător, dar ele nu ne dau aproape nici o informație privitoare la sintaxă. La lucrul acesta s-a gîndit, într-un fel, și Ov. Densusianu, cînd a inițiat culegerea din *Graiul nostru*. El a venit cu o inovație. Observînd că, în colecțiile folclorice, majoritatea zdrobitoare a textelor este în versuri și că acestea reprezintă, de multe ori, mai degrabă trecutul din limbă decît prezentul, a cerut culegătorilor propriu-ziși să se străduiască să obțină, de la informatori, și scurte texte în proză, privind relatarea unor întîmplări din viața proprie, eventual informații asupra diverselor aspecte ale muncii lor. Era un fel de a-l pune pe informator să vorbească în chipul cel mai natural posibil și, în felul acesta, să scoată în evidență toate particularitățile proprii limbii vorbite în partea locului. De lucrul acesta era convins și Emil Petrovici și chiar l-a subliniat în *Prefața* cărții mai sus citate (p. VI), cum aveam să remarc eu însumi în recenzia pe care am publicat-o în „Buletinul Institutului de Filologie Română «A. Philippide»" (X, 1943, p. 209).

Punctul de vedere al lui Petrovici a fost însușit, printre alții, și de autorii ce publică volumul I de *Texte dialectale – Moldova și Bucovina*, care au căutat să-l urmeze în primul rînd sub aspectul concepției ce stă la baza realizării unei astfel de culegeri, precedată de elaborarea, de fiecare dintre ei, a mai multor studii, articole sau note, în care au luat în discuție problematica anchetelor de texte, rezultatele acestora și diferite aspecte lingvistice caracteristice zonei din sudul Moldovei și graiurilor din Moldova, în general.

Volumul se deschide cu un substanțial *Cuvînt înainte*, semnat de Stelian Dumistrăcel. Este vorba, de fapt, de un adevărat studiu privind o serie de *probleme ale publicării și ipostaze ale utilizării textelor dialectale ca instrument de cercetare*, fundamentat pe o bogată bibliografie românească și străină, cu referire directă la volumele publicate pînă acum la noi și care, nu ne îndoim, va atrage atenția tuturor dialectologilor prin problemele controversate pe care le abordează. Textele din volum, culese de Stelian Dumistrăcel, din zona sudică a Moldovei, în perioada 1968 – 1972, au fost transcrise fonetic și pregătite pentru tipar de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, ei înșiși anchetatori. Anchetele pentru texte s-au făcut în continuarea celor cu Chestionarul (pentru *Atlas*) sau ulterior și, pentru prima dată, în comparație cu volumele similare apărute deja, au fost înregistrați toți *informatorii principali* și mulți dintre cei care au răspuns la chestionarele *speciale* pentru *Atlas*. Datorită acestei profitabile confruntări, temele de bază din chestionarul general și din cele speciale sînt, de fapt, ilustrate prin largi expuneri explicative – de unde și posibilitatea apariției sinonimelor – în textele publicate (de exemplu: *casa, curtea, carul, cînepa, viticultura, oieritul, apicultura* etc.). În general, au fost selectate texte de la cîte 5–10 subiecți pentru fiecare localitate, de ambele sexe și de diferite categorii de vîrstă, pe baza unor criterii tematice și lingvistice: reflectarea trăsăturilor dialectale specifice zonei, în relatări ce oglindesc împrejurări de comunicare diversă și registre ale vorbirii diferențiate în funcție de primele.

Din volumul I, care deschide seria de texte dialectale pentru *NALR. Moldova și Bucovina*, pregătit în întregime pentru tipar, se publică acum partea întîi (448 p.), cuprinzînd texte pentru 28 de localități, ce se află între Siret și Prut, din totalul de 48 de localități situate în zona din sudul Moldovei anchetată pentru *NALR. Moldova și Bucovina* (județele Vrancea, Galați, sudul Bacăului și sudul Vasluiului).

În ceea ce privește conținutul volumului și programul de cercetare al autorilor, observăm că au fost adunate și publicate texte cu *teme comune* pentru toate localitățile investigate, cu scopul de a obține materiale și formulări comparabile (pentru sintaxă, în primul rînd). În funcție de specificul zonelor geografice (munte, zona subcarpatică, lunca Prutului), au fost înregistrate și tipărite (respectiv vor apărea în partea a 2-a a volumului) texte referitoare la realități și ocupații caracteristice (lucrul la pădure, la fîn, oieritul, viticultura, pescuitul, utilizarea stufului etc.; vezi și ilustrațiile de la sfîrșitul volumului de față). Tot așa, ținînd seama de diferite alte aspecte specifice ariei sudului Moldovei, au fost urmărite: a) cărăușia celor din zona montană, în cadrul schimburilor de produse (lemne, cherestea – pentru cereale), a celor din valea inferioară a Siretului (cu produsele grădinăritului) și a „băltăreților" de pe Prut (cu pește); b) mișcările ciobanilor vrînceni, spre Dobrogea și bălțile Prutului și c) aspecte ale zonei de tranziție dintre graiurile moldovenești și cele muntenești (problematica lingvistică a enclavelor cu graiuri de tip muntenesc din sudul Moldovei va fi ilustrată în special de textele din partea a 2-a a volumului).

Se publică și numeroase texte l i b e r e, narative prin excelență: întîmplări din sat și din viața subiecților, amintiri etc.

Am spus că valoarea textelor este determinată, în primul rînd, de reflectarea aspectelor sintactice. Trebuie să subliniem, aici, cele două trăsături deopotrivă de importante: unele caracteristici țin de sintaxa obișnuită în limba literară, altele caracterizează mai ales nivelul oral, registrul regional al vorbirii.

Sub aspectul vocabularului s-ar părea că nu sînt, deocamdată, prea multe de spus; nu ne găsim în fața unor lucruri neprevăzute, întrucît cele mai multe cuvinte sînt sau vor fi consemnate pe hărțile atlasului; elementul necunoscut reprezintă un procent minim. De altfel, autorii anunță (vezi p. XXIX), pentru partea a 2-a a volumului, publicarea unui glosar sui-generis, în care vor fi reproduse explicațiile date cuvintelor regionale chiar de subiecți, în cursul înregistrării textelor, precedînd redactarea și tipărirea glosarului regional propriu-zis, pornind de la toate fișele notate în timpul anchetelor pentru Atlas și pentru texte.

În privința particularităților fonetice ale textelor, se impune observația că acestea ne dau o imagine mai clară în privința repartizării teritoriale a fenomenelor, precum și a intensității, a densității fenomenelor într-o localitate oarecare. Aceste fapte ne indică, în același timp, măsura în care un grai sau altul își păstrează caracterul propriu, nealterat, ori, datorită unei sustinute influențe a limbii literare asupra lui, se găsește într-o situație opusă; este, cu alte cuvinte, amenințat să se piardă. Desigur, aceasță constatare ține, adesea, de măsura în care textele reflectă trăsăturile unor vorbitori mai conservatori sau mai receptivi la influența limbii literare.

Sub acest aspect constatăm că la Vetrișoaia (pct. 626), de pildă, palatalizarea labialelor, fenomen moldovenesc prin excelență, se menține încă foarte bine: înșeț (p. 35), paralel cu înșepe (44), xăini (36, 42), (a)duși, duși, dar și (a) duși (37), tokile (pl.), keptimat (37), kepime și pl. (38), kerpinti (37, 40), paralel cu ferpinti (44), înkerpîntă, să kiie (37) și (a) hi (39), alături de să fie (44), ține (37, 38, 40, 41), paralel cu bini (37, 40, 41, 43), ținitor, de-aî ținilea (38), voținică și pl. (38, 39), dar și voține (38), keli (38), foreț voțeli (39), kitor și pl. (39, 47), paralel cu pișnare (39), n-aduc (aminti) (39), niel (40), ker, moșîi (42), (ai) nii, prinești (45), kir, (a) kerbe (46), alături de ferbim (44). O situație asemănătoare avem la Epureni (pct. 628): să kiie (p. 60, 61), keli, niel, tokești (60), vie (61), alături de vie (62), vițî (61), ține (62, 63, 66), paralel cu bini (62), (a) kerbe, kert (63, 66), kișăm (63), n-o (= mi-a) (67).

În schimb, la Fălciu (pct. 627), aceasță particularitate regională apare extrem de rar, lăsînd impresia că s-ar afla pe cale de dispariție. În textele din localitatea respectivă nu întîlnim decît în mod excepțional cazuri de palatalizare, abia cinci exemple: zdroți, zdroțînare (p. 49), tescoținț (49, 50), să (nu) hiie (50, 51), (p)kicătură (50), față de șapteșprezece exemple cu labialele păstrate: miere și mărea (48), ferbe și ferț (49, 56), să fie (49, 55), vrie (subst., 49), topi (49), să vrie, vini (50, 54), fiicare (52, 57), picior și pl. (52, 57), vică, lovi (53), bini, fin, mirează, pidpătură (55), mijloc (56), pepătură (57), deși alte fonetisme regionale, ca -u („final") sau ă, ca să nu mai vorbim de fricativele moldovenești ș și ț, sînt prezente.

Situații asemănătoare am întîlnit cu însumi, în anchetele proprii din Bucovina și din Transilvania efectuate acum mai bine de patruzeci de ani. Așa, spre exemplu, atît la Crucea, pe Bistrița, cît și la Șaru Dornei, Pătrăuți și Coverca, în preajma Călimanilor, am fost surprins de influența puternică a limbii literare asupra graiurilor respective, nu numai în fonetică, ci și în lexic, cum am arătat, în treacăt, într-un articol publicat în „Studii și cercetări lingvistice" (VI, nr. 1–2, 1955, p. 128). Mi s-a părut, în cele constatate, că faptul s-ar datora, în mod exclusiv, contactului pe care vorbitorii din localitățile respective l-au avut și îl au cu orășenii care își petrec vacanța de vară la munte, împreună cu ei. Dar accastă presupunere nu poate fi luată în considerație decît parțial, din moment ce la Șinpetru, în Transilvania, localnicii refuză să vorbească literar deși contactul cu orășenii este mult mai intens, dat fiind faptul că stațiunea funcționează în tot timpul anului, iarna ca și vara.

O altă observație care se impune este cea referitoare la modul cum se pronunță cuvîntul pîne, fără i. Vorbitorii de pretutindeni, cu excepția unei zone restrînse în care „inovația" accastă s-a impus de mai multă vreme, pronunță cuvîntul în forma lui etimologică, pîne, împotriva indicațiilor de pe tăblițele de la magazinele alimentare. Pretutindeni, la coxi, am auzit, și la Iași și în alte părți, rostindu-se numai pîne, nu pîine. Am spus că varianta cu i s-a impus numai pe o zonă

restrînsă din țară, pe cel mult un sfert din teritoriul nostru național. Fără *i* apare cuvîntul și în majoritatea textelor de care ne ocupăm (p. 59, 62, 74, 110 etc.).

Toate textele cuprinse în partea I a volumului sînt în proză; nu avem (cu excepția unor „numărători" de la jocurile de copii și a unor scurte fragmente din cîntecul miresei) nici măcar un singur text propriu-zis în versuri, nici chiar în cazul relatărilor referitoare la sărbătorile de iarnă. Constatarea aceasta s-ar putea transforma în critică, întrucît nimeni nu poate accepta eliminarea din preocupările dialectologilor a tuturor textelor în versuri. În culegerea lui Petrovici, peste șaptezeci de pagini conțin texte folclorice în versuri (doine, strigături, descîntece, balade).

Transcrierea fonetică a textelor, după sistemul tehnic pus în aplicare, la noi, de autorii volumelor de *Texte dialectale. Muntenia* și *Porțile de Fier*, căruia i s-au adus unele îmbunătățiri (logice), este fidelă și nuanțată, fiind de natură să satisfacă pe cei mai exigenți dintre specialiști. Rar de tot putem surprinde vreo – eventuală – scăpare din vedere; astfel, la p. 30 se transcrie *șocâni* și *șocâni* acolo unde ne-am aștepta să apară *șocâni*. Dacă pronunția este, într-adevăr, cea consemnată (vezi și *șocânili*, pl. art., p. 42), faptul trebuia evidențiat, prin sublinierea finalei cuvîntului.

Volumul ni se pare foarte bine venit. El completează, în mod fericit, cunoștințele pe care ni le pun la dispoziție hărțile *Atlasului* și sporește numele bun de care se bucură colectivul de dialectologie de la Iași. Ne referim la faptul că în transcrierea textelor sînt redate amănunțit și reacțiile diverse ale vorbitorilor: reveniri, corectări, ezitări, ca și gesturile și comentariile acestora, în primul rînd cele lingvistice, consemnate în note de subsol, ce oferă, astfel, date absolut necesare pentru utilizarea acestui tip de materiale dialectale. Remarcăm, apoi, preocuparea pentru prezentarea adecvată a materialului, atît în ceea ce privește conținutul (de exemplu, prezentarea cuprinzătoare și pertinentă a informatorilor: pe lîngă datele biografice, apar și caracterizări din punct de vedere psiho- și sociolingvistic), cît și instrumentele anexă: hărți, ilustrații, indice de autori și de subiecți și colaboratori pentru anchete, dar, mai ales, lista înfățișînd situația înregistrărilor anterioare (publicate) de texte dialectale în localitățile din rețeaua de anchetă, de la *Graiul nostru* și Weigand, pînă la *Antologia fonetică a limbii române* (1988). Această statistică *sui-generis* constituie una dintre inovațiile autorilor acestui volum, alături de care pot fi semnalate și altele: culegerea și publicarea de amintiri despre anchetele pentru ALR I și ALR II din deceniul al patrulea, ale lui Sever Pop (se publică și o fotografie a acestui dialectolog, din timpul anchetei de la Liești, din 1934) și ale lui Emil Petrovici, indicarea *numărului de texte* înregistrate de la fiecare subiect și precizarea *numărului de ordine*, din cursul înregistrării cu fiecare informator în parte, al textelor selectate și transcrise fonetic pentru acest volum etc.

Apariția primului volum din seria de texte dialectale ce face parte din programul de realizare a *Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina* ne îndreptățește să așteptăm cu încredere publicarea, în continuare, a materialelor culese pentru celelalte zone de anchetă, dintre Carpați și Prut, și să sperăm că va fi dus la bun sfîrșit proiectul de cercetare comună, *Graiurile românești de la est de Carpați*, în curs de desfășurare, al dialectologilor de la Iași, autori ai prezentului volum, și de la Chișinău (vezi p. XXII, XXXV), care urmărește înregistrarea și publicarea de *etno-* și *sociotexte* din localități situate între Carpați și Valea Nistrului și în zona Cernăuți, într-o viziune integratoare, în spiritul adevărului științei.

Gavril Istrate
Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza"
Iași, Bulevardul Copou, nr. 11

IOAN OPREA, *Lingvistică şi Filozofie*, Iaşi, Institutul European, 1992, 328 p.

Cartea *Lingvistică şi filozofie* a lui Ioan Oprea ia în discuţie, pe parcursul a trei secţiuni (partea întîi: *Aspecte ale interferenţelor lingvistico-filozofice*; partea a doua: *Aspecte logico-lingvistice ale limbajului filozofic*; partea a treia: *Aspecte logico-filozofice ale metalimbajului lingvistic*) o suită de elemente care, de fapt, problematizează condiţia ontologică a înţelesului lexematic căruia i se urmăreşte, în cadrul disciplinelor lingvisticii, conturul din perspectivele: semiotică, logică şi filozofică. Obiectul cercetării se conturează cu precizie, în acest sens, în partea a treia a lucrării unde se află centrul de greutate al volumului.

Oarecum disparate, primele două secţiuni se unesc implicit tocmai în ideea sus-numitei problematizări, pregătind-o teoretic. Seria aspectelor teoretice urmăreşte complementar, prin disocieri minuţioase, contururi aparent cunoscute: *Raportul dintre logic şi lingvistic, Vocaţia filozofică a ştiinţei limbii, Determinările şi componenţa conştiinţei lingvistice, Specificul şi manifestările determinismului lingvistic*; apoi, *Discursul filozofic şi specificul obiectului filozofiei, Trăsăturile limbii şi atributele filozofării, Exigenţele şi posibilităţile traducerii, Aspecte privind formarea şi trăsăturile limbajului filozofic românesc, Limbajul filozofic, componentă a limbii naţionale*. A treia parte a lucrării cere o relectură a primelor două care îşi capătă astfel dimensiunea lor proprie.

Prezentarea succesivă a diverselor puncte de vedere antice, clasice şi moderne asupra aspectelor enumerate este făcută în bunul spirit critic al şcolii lingvistice ieşene ai cărei mentori, A. Philippide şi G. Ivănescu, sînt, de fiecare dată, introduşi cu pertinenţă în ecuaţia argumentativă.

Pentru primele două secţiuni se impune o menţiune specială în ceea ce priveşte discuţia adecvată făcută în legătură cu „demonstrarea imposibilităţii atribuirii unei independenţe limbajelor ştiinţifice faţă de limba naţională" (p. 88); de asemenea, trebuie relevată buna stăpînire, în paralel, a termenilor de specialitate din domeniul lingvisticii şi cel al logicii, fapt cu atît mai meritoriu cu cît metalimbajul lucrării prezintă un înalt grad de dificultate.

Ultima parte se referă la: *Specificul şi variantele metalimbajului, Definirea şi obiectul definiţiei, Realizarea definiţiei lexicografice, Conţinutul elementelor lexicale, Definiţia lexicografică în perspectivă semiotică, Statutul gnoseologic al definiţiei lexicografice, Trăsăturile şi varietatea definiţiei lexicografice, Structura logică a definiţiei lexicografice*. Sînt urmărite în mod special „mecanismele de investigaţie de tip logic ... implicate în metodologia definiţiei" (p. 272). Aici, mai ales, transpare în mod benefic formaţia de lexicograf a autorului care îşi direcţionează cercetarea, în ceea ce priveşte analiza definiţiei lexicografice, spre demersul codificat al limbajelor formale.

Bineînţeles, există în prealabil, autoritatea recunoscută a dicţionarului tezaur al limbii române, lexicon care oferă autorului o parte din materialul exemplificator al lucrării. Şi din această cauză impune reverenţiozitatea ultimelor fraze ale cărţii. „Alcătuirea unui dicţionar general este un exerciţiu fără egal al limbii pe care o reprezintă, un examen dificil pentru limbă şi pentru cei care o cercetează. Dacă existenţa unei terminologii filozofice şi ştiinţifice presupune un înalt grad al unei limbi de cultură, existenţa unui dicţionar general explicativ, a unui dicţionar tezaur, reprezintă chiar gradul înalt al unei culturi" (p. 309).

Cristina Florescu
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

* * * *Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor,* Iași, Institutul European, 1992, 124 p.

În zilele de 7-8 noiembrie 1991, în cadrul Zilelor academice ieșene, s-a organizat o dezbatere privind ortografia limbii române. Această reuniune, inițiată de Institutul de Filologie Română „A. Philippide", la care au luat parte lingviști din Iași, București, Chișinău și Cernăuți, profesori de limba română din învățământul preuniversitar, ziariști, a fost determinată de necesitatea punerii în discuție a propunerilor Academiei Române referitoare la modificarea ortografiei.

Pentru a mări accesul la cunoașterea opiniilor exprimate cu acest prilej, organizatorii au considerat oportună editarea unui volum în care sînt reunite, pe de o parte, textul *Proiectului de modificare a ortografiei* emis de Academie la 31.I.1991 și al *Hotărîrii* aceluiași for din 17.XI.1991, iar, pe de altă parte, intervențiile specialiștilor, precum și *Moțiunea* adoptată în încheierea acestei reuniuni științifice.

Cum se menționează și în preambulul broșurii, întrucît introducerea de către Academie a unor amendamente ortografice nu a fost determinată de rațiuni științifice, ci, în bună măsură, de considerente aleatorii, subiective și chiar conjunctural politice, se impunea, pentru o mai corectă informare a tuturor participanților, o expunere a principalelor momente ale istoriei ortografiei românești. Această incursiune a debutat cu referatul *Etimologismul românesc* (p. 19 – 29) susținut de Carmen-Gabriela Pamfil. Bună cunoscătoare a scrierilor cipariene, cercetătoarea ieșeană analizează cu pertinență principiul etimologic, a cărui esență constă în notarea sunetelor „nu așa cum se pronunță în momentul de față, ci cum erau pronunțate într-o fază mai veche a limbii sau în limba din care au fost preluate" (p. 23). Dacă sistemul ortografic ciparian s-a dovedit nerealist, lipsit de pragmatism, normele lui de scriere întîmpinînd dificultăți în răspîndire, virtutea lui a constat în coerența „construcției" bazate, cu consecvență, pe legile fonetice și analogice ale limbii române. Referindu-se la recomandarea Academiei de revenire la scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor și cu *î* la inițială sau la finală de cuvînt, C.-G. Pamfil consideră că aceasta „nu e o concesie făcută etimologismului", ci „unui pseudoetimologism, păgubitor pentru cultura română". Luînd în discuție cea de a doua recomandare, privitoare la folosirea formelor paralele *sînt/sunt, sîntem/suntem, sînteți/sunteți*, referenta aduce precizări interesante în legătură cu originea lor, confirmă ocurența ambelor variante, dar crede că normarea uzului nu poate fi înfăptuită printr-o simplă hotărîre, fie ea și academică.

Reacția la etimologismul ortografic ciparian, neadecvat momentului atît de dificil de trecere de la scrierea cu litere chirilice la aceea cu alfabet latin, nu a întîrziat să apară. Ion Nuță, în *Contribuția Junimii la impunerea principiului fonetic în ortografia românească* (p. 29 – 39), supune atenției o nouă etapă din istoria ortografiei românești, aceea de orientare a normelor de scriere spre principiul fonetic. Dintre exponenții noii direcții autorul selectează pe Vasile Alecsandri și pe Alexandru Lambrior, doi dintre cei mai reprezentativi. Cu mijloace diferite, primul mai ales cu argumentele scriitorului, cel de al doilea cu instrumentele unui specialist în istoria limbii, ei au contribuit la grăbirea acestui proces, după cum conchide autorul comunicării.

Însă, personalitatea care a avut un rol hotărîtor în opțiunea pentru ortografia fonetică, completînd-o, cînd aceasta se dovedea insuficientă cu alte principii ortografice, a fost Titu Maiorescu. Activitatea filologică a mentorului junimist este definită de Petru Zugun în comunicarea *Importanța contribuției lui Titu Maiorescu la stabilirea principiilor ortografiei limbii române* (p. 39 – 44). Vorbind despre modificările ortografice propuse de Academie, P. Zugun afirmă: „acceptarea și deci impunerea celor două amendamente în discuție ar contrazice evoluția, de peste un secol, a ortografiei limbii române actuale spre simplificare și spre accesibilitate" și, totodată, „ar putea crea precedentul propunerii și acceptării și altora de același fel și avînd aceleași caracteristici negative" (p. 43).

Deosebit de interesantă și utilă pentru clarificarea unor aspecte referitoare la normele ortografice din 1932 este comunicarea Magdalenei Vulpe *Geneza ortografiei din 1932* (p. 44 – 50). Prezentarea în detaliu a dezbaterilor care au condus la elaborarea documentului normativ în discuție și precizările din final evidențiază esența a ceea ce, impropriu, a fost denumit „reforma ortografică din 1932". Totodată, se face cunoscută rațiunea pentru care, în pofida strădaniilor de un deceniu ale filologilor, dar și ale altor oameni de cultură, în 1932 nu s-a putut înfăptui o adevărată reformă ortografică. Autoarea oferă, de asemenea, informații privitoare la contribuția reală a lui Sextil Pușcariu la realizarea ortografiei din 1932, încercînd, în acest fel, să amendeze afirmația pusă în circulație de textele emise de Academie, potrivit cărora sistemul ortografic din 1932 ar avea ca autor pe cunoscutul filolog ardelean.

La reforma ortografică din 1953 se oprește Ion A. Florea, în *Principiile ortografiei române actuale* (p. 54 – 61). După ce consemnează rolul major al ortografiei în păstrarea unității și stabilității unei limbi și caracterul de continuitate pe care l-au avut, în succesiunea lor, sistemele ortografice românești, autorul analizează temeiurile științifice ale normelor de scriere în uz. Importanța momentului ortografic 1953, consideră I. Florea, constă nu atît în procesul de simplificare și clarificare a normelor de scriere din 1932, cît mai ales în impunerea unui sistem ortografic unic, obligatoriu pentru toți cei care scriu românește. Acest sistem este perfectibil, arată autorul, dar orice schimbare a convenției ortografice presupune drept condiție obligatorie conștiința responsabilității față de cultura română. Pe de altă parte, numai un specialist poate să-și asume această responsabilitate, pentru că el este în posesia unei cunoașteri a tuturor elementelor care concură la elaborarea unui sistem ortografic coerent, avînd, concomitent, ca punct de referință evoluția istorică a sistemelor de scriere a limbii române.

Din istoria scrierii cu â și î (p. 76 – 82) de Ioan Oprea are în vedere cea mai controversată problemă a ortografiei românești, readusă în actualitate de Academie prin amendamentele propuse. Istoria redării sunetului /ɨ/ în ortografia românească cu litere latine, încheiată în 1953, după un secol și jumătate de căutări, se înscrie în istoria efortului continuu al oamenilor de cultură, și, în primul rînd, al filologilor, de elaborare sistematică și riguroasă a normelor ortografice. Tocmai de aceea, revenirea acum la scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor este considerată de autor „absurdă" și „anacronică" și afirmația se sprijină convingător pe o serie de exemple, unele oferite chiar de proiectul academic, în care, de fapt, folosirea lui *â* nu se justifică din punctul de vedere al istoriei limbii.

În cadrul discuțiilor, și-au exprimat opiniile un număr mare de participanți, în majoritate lingviști: D. Irimia, N. A. Ursu, V. Arvinte, Șt. Giosu, P. Zugun, I. Irimia, M. Vulpe, I. Coteanu, S. Berejan, N. Mătcaș, Al. Dîrul, T. Cotelnic, L. Bostan, M. Avram, St. Dumistrăcel, E. Dima, D. Mănucă, G. Istrate, R. Voinea. Cu argumente diferite aceștia au respins propunerile Academiei considerînd că, în momentul actual, nu există motive reale, științifice sau de altă natură, care să le facă necesare. Dacă în România ar fi avute în vedere fie numai repercusiunile de natură economică, în Moldova de peste Prut, în nordul Bucovinei și în sudul Basarabiei, unde revenirea la alfabetul latin și adoptarea ortografiei românești sînt un mare cîștig de dată recentă, o modificare a sistemului ortografic ar avea consecințe complexe.

Referindu-se la ortografia din 1953, acuzată încă de la început, dar mai ales în ultimul timp, de comunism, de slavofilie sau de intenții de delatinizare, vorbitorii consideră că în aprecierea sistemului ortografic din 1953 trebuie să se aibă în vedere conținutul lui științific și nu contextul politic în care a fost elaborat, chiar dacă, în acest context, generalizarea scrierii cu *î*, în esență punct final al simplificării ortografice, a fost transmisă printr-un canal puternic ideologizat.

O altă idee regăsită în mai toate intervențiile, dar care, prin extrapolare, se poate referi la demnitatea oricărui domeniu științific, a fost aceea că în orice discuție privitoare la ortografie și în orice hotărîre asupra unor eventuale modificări, primul și ultimul cuvînt trebuie să aparțină

specialistului, chiar dacă la o asemenea dezbatere participă, cu opiniile lor, și alți oameni de cultură. Aceasta ni se pare a fi, în mod esențial, mesajul dar și semnalul de alarmă puse în evidență de textul moțiunii adoptate de către participanți în încheierea mesei rotunde de la Iași.

Rodica Radu
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

STELIAN DUMISTRĂCEL, *Lupta în jurul literei â și demnitatea Academiei Române. Imperativele integrării culturale a tuturor românilor*, Iași, 1993, 94 p.

Ultima carte a cunoscutului lingvist ieșean Stelian Dumistrăcel, *Lupta în jurul literei â și demnitatea Academiei Române*, apărută la Iași, în 1993, reprezintă un act cultural cu profunde implicații morale, care, dacă ar fi fost asumate, prin receptarea mesajului, ar fi condus la stăvilirea nefastelor consecințe pe care le-a avut și le mai are încă (nu se știe pentru cîtă vreme!) „dualismul ortografic" instaurat prin Hotărîrile Academiei din octombrie 1991 și februarie 1993.

Scriind această carte, Stelian Dumistrăcel proiectează „știința" ortografiei în orizontul de valabilitate conferit de respectarea principiilor lingvisticii, principii enunțate cu diverse prilejuri de marele savant Eugen Coșeriu (principiul obiectivității, principiul umanismului, principiul tradiției, al antidogmatismului și principiul binelui public sau al responsabilității socio-culturale), demonstrînd celor în măsură să înțeleagă că lingvistica este, ca oricare altă știință, supusă exigențelor ei interne, principiale, și, concomitent, comandamentelor externe obiectului său.

Cel care citește cartea pe care o prezentăm află că ortografia intră (prin specificul ei) sub incidența lingvisticii pragmatice, înțelegînd de ce aceia care vor să opereze modificări pe acest teren ar trebui să probeze în prealabil o bună formație de lingvist (întemeindu-se pe respectarea principiilor anterior invocate), dublată de un spirit practic desăvîrșit de simțul realității, condiții obligatorii, dar încă nu suficiente pentru pregătirea și promovarea unei reforme ortografice.

Cartea autorului ieșean se înscrie în *Războiul literelor și alfabetelor* (cum avem posibilitatea să aflăm de pe prima copertă) declanșat prin Hotărîrile Academiei. În acest context mai mult decît polemic, autorul își legitimează implicarea în spiritul deontologiei culturii, propunînd tuturor celor interesați și/sau antrenați în desfășurarea „ortografiadei" un cadru adecvat de discuții, prin luarea în considerare a cît mai mulți factori care au condus la obliterarea adevărului tradiției ortografice românești în favoarea promovării cu titlul de *reparație* a unei „pseudo-reforme".

Cartea începe cu un *Argument* (al cărui corolar, *Nullius, nisi insipientis, in errare perseverare* este și scopul ei, în sens larg), în care sînt formulate întrebările privitoare la rațiunile și consecințele practice ale schimbării ortografice preconizate, gradul de „poluare" politică a ortografiei în vigoare pînă în 1989, ca și întrebările referitoare la oportunitatea unor modificări ortografice în cadrul mai cuprinzător al integrării culturale a tuturor românilor, întrebări-probleme care vor primi răspunsuri în capitolele următoare.

Considerînd că „tăcerea ofensată a lingviștilor din țară" le-ar putea „atrage vinovăția de complicitate la punerea în operă a ceea ce pare să devină o obstinație pseudo-reformatoare", Stelian Dumistrăcel expune în capitolele cărții, grupate în patru părți, principalele repere ale unei dezbateri pertinente din punct de vedere științific și angajante din punct de vedere moral.

Prima parte, *Apeluri de dincolo de Prut și de Nistru*, are valoare de „exhortatio" în economia cărții-document, conținînd luările de poziție ale specialiștilor basarabeni, din cursul anului 1991, față de schimbările ortografice pe atunci doar preconizate. Pe cînd basarabenii

sperau să fie „auziți, înțeleși și susținuți", în Academia Română tensiunile inovatoare erau alimentate de creșterea „suspiciunilor, întemeiate, față de o epocă de arbitrar și dictat, favorizînd impostura", folosindu-ne de cuvintele din titlul celei de-a doua părți a cărții, în care autorul convoacă, în sprijinul evocării contextului real al modificărilor ortografice operate în 1953 (cu rectificările din 1965), toate datele necesare unei bune înțelegeri a fenomenelor. Sînt descrise aici în mod succint și extrem de sugestiv condițiile social-politice, lingvistica „ambalată" în limbajul propagandistic, conformismul în susținerea ideilor sau a schimbărilor (inclusiv schimbarea ortografiei) concretizat în „frazele-paravan" care intrau în structura „introducerilor" din orice lucrare de specialitate din acea vreme. După lectura capitolelor acestei părți, numai reaua intenție mai poate rămîne înfeudată resentimentelor față de „epoca de arbitrar și de dictat" instaurată de comunism, nemaivoind să discearnă din amestecul de fapte, pe cele bune de cele reprobabile.

În partea a treia, *Doctrinar și pragmatic în ortografie*, sînt prezentate din perspectivă sincronică și diacronică principiile științifice ale ortografiei de la noi sau din alte părți. Sînt evidențiate aici argumentele susținerii bunei tradiții a ortografiei limbii române, recunoscute ca atare și de străini, insistîndu-se asupra regulilor unei ortografii funcționale, a cărei eficacitate prevalează sau ar trebui să prevaleze asupra „pedantismelor lipsite de sens", asupra „ispitei de a preface în filolog pe orice bragagiu sau pe orice băiat de cîrciumă", ca și asupra orgoliului de a „tocmi" ortografie nouă cînd nu este cazul.

În fine, ultima parte a acestui eseu *sui-generis*, *Lupta în jurul literei â: imperativele integrării culturale a tuturor românilor și demnitatea Academiei*, are un mai pronunțat caracter polemic, de o deosebită elocvență fiind titlurile retorice și interogative: „Academia – salon de conversație științifică și literară?"; „A fost oare spus ultimul cuvînt în privința modificărilor regulilor ortografice ale limbii române?"; „Peste cîțiva ani Academia va trebui să facă iarăși concesii uzului?". Cunoscută fiind desfășurarea ulterioară a lucrurilor, aceste întrebări devin din dramatice, cum erau, tragice, cum trebuie asumate astăzi de o conștiință angajată în lupta pentru adevăr. Transformarea caracterului întrebărilor induce un coeficient sporit de relativitate în orizontul „imperativelor integrării culturale a tuturor românilor", relativizînd totodată însăși „demnitatea Academiei Române", mergînd pînă la a o scoate din discuție.

Alcătuită din perspectiva respectării necondiționate a adevărului despre ortografiile de azi și de ieri, Stelian Dumistrăcel face din cartea sa o posibilă piesă din dosarul pentru „Procesul dictaturii comuniste în România", proces care, o dată inițiat, nu va putea ocoli tendințele dictatoriale manifestate în trecutul nu prea îndepărtat, perpetuate și astăzi de Academia Română. Păstrîndu-și, cu olimpiană seninătate, echidistanța față de faptele, incriminările, frustrările sau nostalgiile (neasumate) ale organizatorilor și susținătorilor „ortografiadei", autorul nu uită niciodată să-și precizeze poziția față de cele prezentate, chiar dacă o face, de multe ori, sub forma ironiei amare (o coordonată stilistică a scrieturii). Ironia amară este probabil cea mai potrivită atitudine pentru păstrarea dreptei măsuri în judecarea faptelor izvorîte din complexele de inferioritate afectate de înnoitorii ortografiei din anii' 50, ca și în judecarea acelora justificate de complexele de superioritate ale „reformatorilor" actuali. Olimpiana seninătate a autorului este fundamentată de respectul principiului obiectivității, pentru că, altminteri, criza morală pe care a provocat-o acum Academia Română, aducînd mari prejudicii științei și omului de știință, în speță, lingvistului, face din conținutul acestei cărți o mărturie asupra traversării infernului cultural, caracteristic nu numai trecutului.

Lucia Cifor
Institutul de Filologie Română
"A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

AUGUSTIN, *De Dialectica*, ediție, traducere, introducere, note, comentarii și bibliografie de Eugen Munteanu, „Humanitas", București, 1991, 237 p.

Opera Sfîntului Augustin, *De dialectica*, tradusă în românește și comentată admirabil de Eugen Munteanu, constituie un exemplu deosebit de interesant pentru ceea ce am putea numi procesul de elaborare a unei doctrine semiologice, proces ce se „desfășoară" în afara oricărei intenții explicite de acest gen din partea autorului, avînd ca punct de plecare un „stadiu" inițial care ar putea fi cel de demers semiologic folosit în definirea dialecticii.

Pentru a preciza statutul deosebit al dialecticii ca știință, Sfîntul Augustin „optează" pentru un demers semiologic în definirea acesteia, definiție ce constituie, de altfel, începutul lucrării: „Dialectica este știința de a purta bine dezbaterile. Dezbatem însă cu ajutorul expresiilor" (p. 37). Ne este propusă apoi o clasificare a expresiilor, *simple* și *complexe*, considerate într-o perspectivă semantică și semantico-sintactică: „Sînt simple acele expresii care [nu] semnifică [decît] un singur [lucru], ca de exemplu *homo* „om", *equus* „cal", *currit* „aleargă", *disputat* „dezbate" (p. 37). „Expresiile complexe sînt acelea care, îmbinate între ele, semnifică mai multe lucruri", unul dintre exemplele invocate fiind următorul: *Homo ambulat* „omul merge" (p. 39). Perspectiva sintactică este utilizată și în descrierea opoziției *sententiae simplices* vs. *sententiae coniunctae*. Ca și în cazul opoziției *verba simplicia* vs. *verba coniuncta*, în care criteriul semantic era completat de cel sintactic, în prezentarea cuplului de enunțuri menționat, criteriul sintactic se sprijină pe cel pragmatic, acesta din urmă fiind sugerat de luarea în considerare a prezenței unui participant la dezbateri: „În schimb, [enunțurile] care reclamă [un participant la dezbatere] sînt fie simple, fie complexe" (p. 43).

Pentru a purta bine dezbaterile trebuie cunoscut tot atît de bine (dacă nu mai mult) modul de funcționare a limbajului. Demersul ales de Sfîntul Augustin pentru a demonstra acest lucru este unul pur semiologic. Demersul ar constitui, deci, un prim „stadiu" al procesului de elaborare a coerentei sale doctrine semiologice, proces a cărui evoluție poate fi observată de-a lungul opusculului *De dialectica*.

Captat de „plăcerea textului" augustinian, Eugen Munteanu ne propune comentarii foarte ample asupra acestei clasificări a expresiilor. Pe măsură ce demonstrația augustiniană înaintează, asistăm la constituirea primelor articulări ale unei doctrine a semnelor, „stadiu" ultim al procesului de care vorbeam. Sfîntul Augustin n-a avut în vedere postularea unei astfel de doctrine în *De dialectica*; este motivul pentru care nu putem marca cu foarte mare exactitate toate momentele evolutive ale acestei teorii semiologice. Singura evidență care poate fi observată este punctul de plecare al procesului de elaborare reprezentat de stadiul de *demers*. Apoi, am putea vorbi de coexistența unor „stadii" de demers, de metodă, de doctrină „în curs de a se face" (Moles).

Experiența demersului semiologic aplicat în studiul dialecticii odată făcută (și reușită!), Sfîntul Augustin continuă în această direcție care devine totodată metodă semiologică, mai mult sau mai puțin explicitată în opusculul de care ne ocupăm. Sigur, acest „stadiu" de metodă era prezent la modul virtual în cel de demers, după cum putem recunoaște „semnele" virtuale ale viitoarei doctrine articulate în „stadiul" de demers și metodă considerate la un loc. Ar fi o exagerare să afirmăm că Sfîntul Augustin și-a elaborat doctrina semiologică respectînd un număr prestabilit de etape în evoluția acesteia. Descrierea a ceea ce am numit „stadii" nu este decît o operație de „laborator". E vorba de „stadii" care coexistă în text; singurul dintre acestea care ar putea fi cel mai bine delimitat este cel de demers; celelalte, cel de demers și metodă considerate împreună, de metodă numai, de doctrină coerentă sînt prezente în același timp în lucrare și nu pot fi delimitate într-un mod riguros. Ceea ce este important e acest proces incitant de elaborare a unei solide doctrine a semnelor, proces care „se face" singur de-a lungul cîtorva fraze implicîndu-se unele pe altele, completîndu-se pînă la suprapunere și care poate fi observat *totuși* în *De dialectica*.

Eugen Munteanu observă și comentează detaliat, cu pertinență, mai ales modernitatea modelului semiologic propus de Sfîntul Augustin. Înainte de toate e un model care cuprinde cele trei dimensiuni de care vorbea Morris, semantica, sintactica și pragmatica. Am vorbit deja despre primele două. Dimensiunea pragmatică e introdusă (și accentuată) în mod explicit prin scoaterea în evidență a relației locutor/auditor în procesul comunicării. Ca și semioticienii moderni, (și aspectul acesta a fost deja subliniat), Sfîntul Augustin consideră semnul și din punctul de vedere al funcționalității sale în procesul de comunicare. Diagrama propusă de H. Ruef și discutată de Eugen Munteanu (vezi p. 147) ilustrează schema „rudimentară" a comunicării (schițată de Sfîntul Augustin în opuscul), alcătuită din două elemente – codul și canalul, prezente la modul implicit în sintagma „sunet articulat": „Cuvîntul este semnul unui anumit lucru, pentru că, emis de un vorbitor, el poate fi înțeles de un ascultător (...). A vorbi înseamnă a emite un semn cu ajutorul unui sunet articulat. Numesc „sunet articulat" ceea ce poate fi reprezentat prin litere" (p. 49).

Cele patru concepte propuse de Sfîntul Augustin în secțiunea consacrată „puterii de semnificare", *vis verbi* (în traducerea lui Eugen Munteanu) subliniază la rîndul lor caracterul de formare, de elaborare a doctrinei sale semiotice, avînd ca bază „stadiul" de demers.

Toate încercările de sistematizare a problemelor, de ordonare a lor, de propunere de modele (precum cel triadic al semnificației sau modelul cuaternar de care tocmai vorbim) își au originea în ceea ce am numit faza de demers semiologic (fază ce implică și o intenție metodologică).

Originalitatea modelului cuaternar din secțiunea amintită este subliniată de intuirea unui concept *dicibile*, pe care autorul îl interpune între *verbum* și *res*. *Dicibile* este un „termen" mult discutat de exegeții Sfîntului Augustin. În consens cu interpretarea propusă de Eugen Munteanu (interpretare ce pune în valoare între altele și erudiția comentatorului), nuanțînd altfel, am spune că *dicibile* poate reprezenta o secvență decupată din gîndire care va fi informată, dar care va rămîne în memorie. Raporturile ce se stabilesc între cele trei concepte pomenite (*dicibile*, *verbum*, și *res*) sînt exprimate la nivelul lui *dictio*. *Dictio* este singurul concept-proces al modelului cuaternar luat în discuție, concept care ar putea fi interpretat și ca o încercare destul de originală de a explica (într-o anumită măsură) ceea ce în studiile mai „moderne" se numește problema relației dintre limbă și gîndire.

Demersul semiologic poate fi recunoscut și în capitolul care se ocupă de originea cuvintelor. În analiza originii cuvintelor, dimensiunea semantică este foarte pronunțată. Dimensiunea pragmatică, implicită în acest capitol, va fi din nou pusă în evidență în explicarea conceptului *vis verbi*. Demersul este tot semiologic. I se „adaugă" apoi ceea ce am numit metodă semiotică (presupusă, de altfel, de demers). Plecînd de la definirea acestui concept (vezi p. 81), Sfîntul Augustin ne prezintă o teorie întreagă a procesului de receptare a semnului, întemeiată pe o clasificare a modalităților prin care acesta își poate impresiona auditorul (vezi schema sistematizată de Eugen Munteanu, p. 194).

Remarcăm modernitatea punctului de vedere augustinian în ceea ce privește punerea sub semnul întrebării a capacității auditorului de a recepta „toate" tipurile de informații care sînt conținute în semnul comunicat. Sfîntul Augustin atinge și problema obiectivității sau subiectivității în receptare, „dictate" de semnul însuși.

În cele din urmă, doctrina semiologică augustiniană va depăși cadrul unei semiologii verbale. În abordarea problemei obstacolelor ce pot interveni în procesul de comunicare (în vederea definirii tipurilor de obscuritate a limbajului), Sfîntul Augustin preferă să înceapă studierea acestor fenomene la nivelul semnelor non-verbale (mai întîi, iconice), pentru a reveni abia după aceea la limbajul verbal. Demersul acesta este în același timp interesant și original, dacă ne gîndim că, în studiile „moderne" de semiologie, se face drumul invers, adică, se

pornește de la metode și concepte ale limbajului verbal care sînt extrapolate apoi în semiologia non-verbalului. Cei vechi cunoșteau alte căi pentru a avea acces la „adevărul" lucrurilor.

Pînă la final asistăm deja la închegarea unei doctrine semiologice, de-a lungul unei singure opere, doctrină considerată de E. Munteanu, și pe bună dreptate, o metadisciplină ale cărei ramuri ar fi dialectica (reprezentînd dimensiunea semantică) și retorica (reprezentînd dimensiunea pragmatică). Ceea ce ni se pare fascinant în opuscul este evoluția acestui proces de elaborare a doctrinei semiologice augustiniene. Avînd ca punct de plecare „stadiul" de demers (care îl implică pe cel de metodă), această doctrină, o dată „constituită", le va subordona pe amîndouă și nu numai atît: va deveni o adevărată metadisciplină.

Sfîntul Augustin ne oferă astfel în *De dialectica* (text devenit accesibil cititorului român grație traducerii și comentariilor lui Eugen Munteanu) un răspuns posibil la întrebările care s-au pus și se mai pun încă în legătură cu statutul semiologiei: demers, metodă, disciplină sau altceva.

Felicia Nițâ-Dumas
Facultatea de Litere
Universitatea "Al. I. Cuza"
Iași, Bulevardul Copou, nr. 11

* * * OMUL ȘI LIMBAJUL SĂU. *Studia in honorem Eugenio Coseriu*, număr special din „Analele științifice ale Universității «AL. I. CUZA» din Iași", t. XXXVII/XXXVIII, Lingvistică, 1991 – 1992, Editura Universității „AL. I. CUZA", Iași, [1993], 360 p.

„În știința comtemporană a limbii, opera lui Eugen Coșeriu este un spațiu, într-un anumit sens privilegiat, în care se întîlnesc și se modelează aspecte diferite, contradictorii chiar înainte de a fi intrat în acest spațiu, întrebări și răspunsuri, sau numai întrebări, dar acestea totdeauna incitante, privind probleme fundamentale ale lingvisticii ca știință, ale limbii ca obiect de cercetare ale acestei științe". Este fraza de început a Raportului Comisiei, instituite de Senat, pentru conferirea titlului de *Doctor honoris causa* al Universității „Al. I. Cuza" profesorului Eugen Coșeriu de la Universitatea din Tübingen (Germania), raport ce deschide volumul dublu al secțiunii de lingvistică a „Analelor științifice ale Universității Al. I. Cuza" pe 1991 și 1992, constituit în volum omagial: *OMUL ȘI LIMBAJUL SĂU. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu* (editori: Dumitru Irimia și Eugen Munteanu).

Studiile și articolele reunite *întru* omagierea acestui „spațiu" în care o poziție privilegiată o are însuși creatorul lui, sînt comunicări prezentate de participanții la Colocviul omagial internațional „Eugen Coșeriu – un mare lingvist contemporan" (Iași, aprilie 1992).

Conferința profesorului Coșeriu, ținută în deschiderea acestui colocviu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii* (p. 11-21), se constituie, de fapt, într-o prezentare „pe îndelete", a profilului științific al unui lingvist remarcabil, profil conturat cu precădere în linia unor principii enunțate de Aristotel, Hegel, Leibniz. Iar textul despre cele cinci principii discutate ca principii ale lingvisticii ca știință umanistă nu este decît un pretext pentru articolele volumului, îndeosebi pentru cele grupate în cadrul secțiunii *Eugen Coșeriu și dezvoltarea lingvisticii*. Profesori de la diferite universități sau cercetători (volumul de față reprezintă o dovadă în plus a faptului că pentru comunicarea între lingviști despre lingvistică și opera profesorului Coșeriu nu există granițe teritoriale) propun, în lucrările din această primă secțiune, fie prezentarea unor contribuții lingvistice personale în lumina concepției coșeriene despre o serie de probleme controversate ale lingvisticii (Wolf Dietriech, *Adverbes pro-adverbes et morphèmes, à la lumière de la théorie des parties du discours d'Eugenio Coseriu*, p. 21 – 31; Alexandru Dîrul, *Afinități semantico-funcționale dintre pronume și adverb (în lumina concepției lui Eugenio Coseriu privind criteriile de identificare a părților de vorbire)*, p. 31 – 37, fie interpretări deosebit de

interesante ale unor aspecte mai puţin cunoscute ale operei distinsului lingvist român (Dumitru Irimia, *Literatura lui E. Coşeriu în limba italiană*, p. 51 – 57; Stelian Dumistrăcel, *Material lingvistic basarabean: după 50 de ani*, p. 57 – 67; Petru Zugun, *Eugenio Coseriu despre caracteristicile numelor proprii*, p. 83 – 87) sau ale ... „gîndirii lingvistice coşeriene". Iniţiativa aceasta din urmă îi aparţine lui Eugen Munteanu care comentează cu vădită familiaritate a textului clasic de „teorie a limbajului" cîteva dintre contribuţiile lingvistice coşeriene esenţiale cărora le găseşte prime formulări în opera lui Aristotel: „esenţa procesuală a limbajului, explicarea schimbărilor lingvistice, raportul formă-substanţă în limbă, definirea semnului lingvistic drept *logos semantikos*, distincţia între semnificare şi desemnare şi problema arbitrarietăţii semnului lingvistic" (Eugen Munteanu, *Componenta aristotelică a gîndirii lingvistice coşeriene*, p. 73 – 83). Remarcabilă ni se pare şi încercarea (izbutită, de altfel) lui Constantin Dominte de încheqare a unui „breviar bibliografic comentat" Coşeriu în limba română: *Reflectarea în România a activităţii, concepţiei ştiinţifice şi operei savantului Eugen Coşeriu. Limba română reflectată în opera sa (Breviar bibliografic comentat)* (p. 37 – 51).

Lucrările din celelalte trei secţiuni ale volumului (*Teoria limbii şi istoria lingvisticii, Lingvistică aplicată şi comparată, Semantică şi lexicologie*) prezintă o seamă de contribuţii în diferite domenii ale lingvisticii. Dumitru Irimia ne propune, pornind de la şi oprindu-se la Eminescu şi Coşeriu un răspuns argumentat la întrebările ce se ivesc în legătură cu raportul om-limbă: „În spaţiul *om-limbă*, înscris, de fapt, în raportul *om-limbă-lume*, poziţia omului faţă de limbă (în interdependenţa cu poziţia faţă de lume) este determinată înainte de toate şi descrisă de specificul tipului de cunoaştere şi de specificul comunicării" (*Omul faţă cu limba*, p. 118). Într-o perspectivă interesantă, ne sînt prezentate „quelques situations de l'ancrage psychologique, réalisé à partir des oppositions que la langue installe entre les formes modales-temporelles des verbes" în *Valorisation/dévalorisation – valences psychologiques de l'opposition linguistique* (Oana Popârda, p. 133 – 139). *Traducere şi metalimbă* este titlul unui articol incitant centrat pe o problemă ce se dovedeşte pînă la urmă a fi una de teoria şi practica comunicării. „În ce variantă a limbii se răspunde la o întrebare metalingvistică? În metalimbă sau în vorbirea obişnuită? (p. 154). Răspunsul celor două autoare (Flora Şuteu şi Rose Stein) interesează, credem, pe toţi cei ce subscriu „clasei" lingviştilor. O recuperare generoasă a unei gramatici universale din secolul trecut realizează Ioan Lobiuc în *Gramatica universală (18 12) a lui Ludwig Heinrich Jakob şi actualitatea ei.* Autorul demonstrează suficient de convingător că această *Schiţă de gramatică universală* „anticipează atît de bine, de judicios şi de direct doctrina lui W. von Humboldt şi, prin ea, pe cea a lui F. de Saussure" (între altele) (p. 121 – 133). Un articol deosebit de interesant îl constituie cel al Mioarei Avram despre *Genul substantivelor străine întrebuinţate ca atare în limba română* (p. 171 – 179). În manifestarea şi mai ales în impunerea unuia dintre cele trei criterii (sau nu numai a unuia) descrise de cercetătoarea bucureşteană, criterii ce funcţionează în procesul de atribuire a unui gen gramatical substantivelor străine întrebuinţate „ca atare" în limba română, intervin cîteva caracteristici proprii acestei limbi romanice, printre care şi postpunerea articolului definit. O altă contribuţie, la fel de interesantă, este cea a lui C. Dimitriu, care ne propune o serie de argumente pentru a demonstra că „il n'existe pas d'arguments" pentru excluderea articolului „du nombre des parties du discours classiques" (p. 190) (*Doit-on exclure l'article des parties du discours?*, p. 179 – 193). Tot o problemă de apartenenţă, la flexiunea părţilor de vorbire de data aceasta, este pusă sub semnul întrebării de Ecaterina Teodorescu (*În legătură cu apartenenţa prepoziţiilor şi a conjuncţiilor la flexiunea părţilor de vorbire*, p. 256 – 271). Concluzia autoarei, conturată în cadrul unei încercări ambiţioase, aceea de a „contura mult contestatul concept de cuvînt" (p. 269), este una de negare a acestei apartenenţe. Două lucrări de lingvistică aplicată şi comparată ce se remarcă prin eleganţa demonstraţiei sînt cele semnate de Maria Dimitrova Kitova, *Algunos aspectos de la modalidad verbal en español (intento de aplicación de una teoría)* (p. 193 – 213) şi Mario

Vilela, *Comparação em português, francês e espanhol* (p. 271 – 285), lucrări ce propun, de altfel, și o seamă de concluzii interesante. În același spațiu al limbilor romanice, se înscrie și articolul lui M. A. Gabinschi despre „sfera" participiului în aceste limbi (*Considerații asupra sferei participiului din limbile romanice*, p. 213 – 229). În domeniul limbii române literare, Gavril Istrate prezintă o suită de fapte de limbă ce-i servesc drept argumente pentru susținerea afirmației din finalul articolului potrivit căreia „Traducătorii *Paliei de la Orăștie* aparțin graiului din sudul Transilvaniei, în care se păstrează, pînă în momentul de față, elementele de limbă caracteristice textelor noastre vechi, din secolul al XVI-lea" (p. 232) („*Palia de la Orăștie*" *și limba română literară*, p. 229 – 233). Cîteva considerații interesante ne sînt propuse de Cristina Florescu în legătură cu *Originea și evoluția unui sens specific românesc*ului „lăsă" (p. 327 – 333). Autoarea concluzionează „în limitele unei rezonabile probabilități" că sensul românesc de 'a coborî' al lui *lăsá* „reprezintă o reflectare arhaică a lat. *lassus*" (p. 331). Alte articole sînt încercări mai mult sau mai puțin izbutite de redefinire a unor aspecte (conceptuale sau nu numai) de semantică sau lexicologie: Emanuel Vasiliu, *Sens, concept, obiect* (p. 159 – 161), Teodor Cotelnic, *Conversiunea ca procedeu de formare a cuvintelor* (p. 307 – 313).

Nota editorilor, Dumitru Irimia și Eugen Munteanu, care încheie volumul, se constituie parcă într-o concluzie a unei demonstrații logice (desfășurată de-a lungul lucrărilor celor patru secțiuni) a afirmațiilor din „Raportul Comisiei, instituită de Senat, pentru conferirea titlului de *doctor honoris causa* al Universității «Al. I. Cuza» domnului profesor Eugen Coșeriu de la Universitatea din Tübingen (Germania)" care deschide acest volum omagial, volum ce reprezintă o inițiativă extrem de lăudabilă a editorilor (mai ales că s-a dovedit și fructuoasă) și, poate, un început de „serie" a volumelor omagiale dedicate în spațiul lingvisticii românești profesorului Eugen Coșeriu.

Felicia Niță-Dumas

EMANUEL VASILIU, *Introducere în teoria limbii*, Editura Academiei Române, București, 1992, 114 p.

Expansiunea conceptuală pe care a cunoscut-o știința despre semn și știința limbii în secolul nostru și, mai ales, diversitatea teoriilor și metodelor din aceste domenii necesită, fără îndoială, eforturi sistematizatoare și încercări de corelare în scopul realizării unei viziuni unitare în ciuda atîtor perspective (aparent) net diferențiate și chiar incompatibile. După ce, în mai multe lucrări publicate anterior, cercetase diferite aspecte ale limbii asupra cărora se oprise gîndirea contemporană, în *Introducere în teoria limbii*, Emanuel Vasiliu vizează sinteza teoriilor lingvistice moderne prin analiza conceptelor de bază, deseori explicate și prezentate în legătură cu determinări și fenomene intuitive.

După prezentarea cîtorva dintre aspectele generale referitoare la semn și la știința despre semne (semiotica), căreia i se stabilesc raporturile cu lingvistica, Emanuel Vasiliu analizează într-o secțiune specială semnul lingvistic din perspectiva semnificării. Problema care se pune în acest sens este aceea care privește obiectul semnificării: este acesta reprezentat de concept (de noțiune) sau de lucrul denumit? Pentru autor, semnul este o „fonie (= o suită constituită din unul sau mai multe sunete)", caracterizată prin proprietatea de a se afla într-o „corelație sistematică" cu un designatum (adică, un obiect sau o clasă de obiecte). Există în același timp o relație nemijlocită și între semn (= fonie) și concept. În acest mod, semnul devine o realitate cu dublă

raportare (la designatum și la concept), Emanuel Vasiliu realizînd astfel o combinare a celor două direcții teoretice de bază manifestate în legătură cu această problemă.

În categoria noțiunilor fundamentale care privesc „unitățile limbii", autorul include morfemul și fonemul, cărora le acordă spații speciale de analiză. După el, „morfemul este cea mai mică fonie cu funcție de semn într-o limbă dată" (p. 27), un semn ireductibil, enunțul fiind „o secvență de morfeme" (p. 29). Cuvîntul însuși este în acest caz un enunț (un „enunț minimal") printre morfemele căruia există, în mod obligatoriu, fie un singur „morfem liber" (care poate constitui și singur un enunț), fie un singur „morfem semilegat", care nu poate alcătui singur un enunț, dar, împreună cu un „morfem legat" (sufix, desinență) poate realiza o astfel de expresie. În acest caz, dacă morfemele legate sînt părțile cuvîntului care se adaugă radicalului, „morfemul liber" este radicalul însuși cînd poate constitui ca atare un cuvînt, în vreme ce „morfemul semilegat" este un radical ce pentru a alcătui un cuvînt trebuie întotdeauna sprijinit de un „morfem legat". Emanuel Vasiliu consideră morfeme gramaticale „acele morfeme a căror *prezență este obligatorie* în cel puțin o construcție sintactică", căci „o construcție sintactică nu este altceva decît o combinație de forme gramaticale" (p. 31).

Pe un spațiu amplu (p. 46–69), autorul tratează problema semnului lingvistic din perspectiva disciplinelor atribuite semioticii de către Charles Morris. După corelarea opiniilor acestui semiotician despre sintaxă cu modul în care Ferdinand de Saussure concepea organizarea gramaticală a sistemului de semne, la ambii fiind de fapt vizate relațiile care se stabilesc între semne, lingvistul român constată că între noțiunea de „gramatică" din lingvistica structurală și cea de „sintaxă" în accepția lui Morris există un accentuat grad de afinitate, încît nu este eronat să se admită că prin „gramatică" se poate înțelege ceea ce semioticianul american numea *sintaxă*. Nu este greu de observat că astfel Emanuel Vasiliu reușește să realizeze o coerență desăvîrșită între modul de definire a morfemului gramatical și modul de concepere a gramaticii. Totodată se stabilește că, în conceptul general de „gramatică", se pot cuprinde atît gramaticile analitice, cît și cele generative. În acest mod, Emanuel Vasiliu atribuie gramaticii posibilitatea de a întruni un număr apreciabil de chestiuni referitoare la relațiile dintre semne, realizîndu-se astfel și prima etapă a integrării concepției lui Morris în teoria lingvistică.

Cît privește semantica, care are ca obiect studiul relației semn-obiect și este plasată de Morris pe primul loc în teoria semiotică, este prezentată de Emanuel Vasiliu ca disciplina lingvistică care vizează conținutul elementelor lexicale. Pentru acest lingvist, este preferabil să se considere că „semnul semnifică obiectul *împreună* cu corelatul lui mental, conceptul" (p. 71–72), realizîndu-se astfel o medie între soluțiile ce raportau semnul doar la concept (cum proceda F. de Saussure) sau numai la obiect (potrivit tradiției nominalistice). Astfel, semnul este folosit pentru a semnifica obiectul (care este designatum pentru semn) și pentru a exprima conceptul. Dar, în absența unui obiect, semnul are ca designatum conceptul însuși, așa cum este situația substantivelor care semnifică construcți ai rațiunii sau ai imaginației. Este adevărat că există o diferență a semnificării în cazul prezenței sau absenței obiectului, dar modul de a concepe designatumul de către Emanuel Vasiliu nu relevă suficientă coerență și unitate atîta timp cît nu se consideră că însuși conținutul semnului este diferit în cele două situații încît sensurile realizate efectiv au natură diferită (sub raport cognitiv, logic și chiar pragmatic). Cu toate acestea, autorul reușește să aducă precizări importante în legătură cu clasificarea semnelor în funcție de intensiunea și de extensiunea lor (acestea fiind folosite într-o accepțiune apropiată conținutului și sferei noțiunilor). Această clasificare pornește de la tipul de designatum care-i este propriu fiecărui semn și distinge două categorii principale de semne : semne descriptive și semne non-descriptive (sau logice). În categoria semnelor descriptive individuale, E. Vasiliu include și pronumele personale *eu* și *tu* care, spre deosebire de numele proprii, nu au ca extensiune un obiect constant (întotdeauna același), fapt explicabil prin abordarea extensională, dar discordant din perspectiva conținutului (intensiunii), care vizează plasarea în cadrul comu-

nicării, şi din perspectivă sistematică, dacă avem în vedere că şi alte pronume (precum *el, acesta* etc.) au la fel un singur „obiect". În sfîrşit, însăşi denumirea *semne descriptive* pare a fi nepotrivită dacă se ia în considerare faptul că prin ele nu se realizează o descriere, ci o „numire" pur şi simplu.

Emanuel Vasiliu dezvoltă o dezbatere instructivă în legătură cu „categoria semnelor generale", al doilea aspect al „semnelor descriptive", unde include cuvinte care „aparţin unor părţi de vorbire ca substantivul, adjectivul, verbul" (p. 74–75). Semnele non-descriptive (logice) sînt, după autor, cele care „nu au o extensiune de natură obiectuală", ca în cazul conjuncţiei *şi* sau al adverbului *nu*. Aceasta nu împiedică însă asemenea cuvinte să aibă totuşi o intensiune proprie şi distinctă. Avînd în vedere aceste disocieri, Emanuel Vasiliu analizează diferenţiat şi intensiunea, manifestată, în concepţia sa, ca o modalitate de raportare a semnului la obiect (designatum). După discutarea cadrului teoretic al unor direcţii ştiinţifice precum semantica tradiţională, analiza semică sau analiza cîmpurilor semantice, acest lingvist ajunge la concluzia că domeniul teoretic al semanticii concepute de Morris este mai vast decît oricare dintre acestea, întrucît triada *semn-obiect-interpretant* acoperă întreaga gamă de probleme avute în vedere de disciplinele respective.

Cît priveşte pragmatica, cea de-a treia secţiune a semioticii, aceasta are ca obiect relaţia dintre semn şi agenţii participanţi la actul comunicativ. Existenţa simultană la semnele lingvistice a trăsăturilor ce ţin de toate cele trei paliere semiotice, nu-l împiedică pe E. Vasiliu să constate că dacă pragmatica are ca domeniu relaţia dintre semn şi interpret (agent), ea se identifică cu însăşi „activitatea de semioză" (p. 91). Cu toate acestea, din punctul de vedere al cercetării, se pot face distincţiile necesare între fenomenele care ţin de sintaxă (= gramatică), de semantică sau de pragmatică. După Emanuel Vasiliu, pragmatica poate fi considerată o disciplină recentă numai dacă se au în vedere eforturile orientate spre delimitarea ei precisă de alte modalităţi de investigare a originii şi funcţionării semnelor. Dar, cercetarea relaţiei dintre limbă şi psihologia vorbitorilor reprezintă de fapt o amplă investigaţie menită să releve latura pragmatică a limbii. De asemenea, disctincţia dintre limbă şi vorbire, realizată de Ferdinand de Saussure, reflectă tocmai distingerea unei sume de fenomene lingvistice legate de funcţionarea ca atare a limbii în contexte sociale specifice, dependente de voinţa indivizilor care vorbesc. „Vorbirea" în accepţie saussuriană are deci, după acest lingvist, numeroase puncte de contact cu domeniul pragmaticii şi, în acest mod, se constată că în interiorul lingvisticii s-au elaborat direcţii teoretice şi modalităţi de cercetare care, fără a fi etichetate ca atare, reprezintă tradiţia pentru ceea ce Morris a sistematizat sub conceptul „pragmatică".

Cum era firesc, Emanuel Vasiliu aminteşte contribuţiile lui J. R. Searle şi ale lui J. L. Austin, teoria actelor de limbaj fiind cea mai clară structurare teoretică din perspectiva pragmaticii ca disciplină teoretică. Între cuvintele „cu funcţie pragmatică" sînt menţionate în primul rînd pronumele personale (p. 103) şi unele morfeme flexionare ale verbului (cele care exprimă persoana). Sfera unor astfel de cuvinte este însă mai largă, cuprinzînd şi adverbele de timp şi de loc şi construcţiile „performative". De fapt, trebuie observat că în cadrul cuvintelor pragmatice se pot include şi alte categorii, precum pronumele demonstrative sau unele interjecţii (cele care realizează un îndemn, o rugăminte sau o chemare) etc.

Ceea ce este pregnant în paginile cărţii *Introducere în teoria limbii* este efortul unificator al autorului, orientat spre corelarea unor teorii şi concepte deseori direcţionate divergent şi construite uneori ca replică din pornirea de anulare a altor teorii sau concepte. Ca în alte lucrări ale sale, Emanuel Vasiliu reuşeşte însă să realizeze o prezentare coerentă, limitată la esenţial, fără însă a rămîne la simpla expunere de teorii şi metode. Utilitatea acestei lucrări este în afară de orice discuţie, căci este printre puţinele realizate la noi care reuşesc o introducere documentată şi, în ciuda dimensiunilor reduse, aproape exhaustivă a ceea ce reprezintă teoria lingvistică a secolului al XX-lea. Consecvenţa în demonstraţie şi definiţiile limpezi măresc gradul de in-

inteligibilitate, asigurînd lucrării o comprehensiune sigură chiar în cazul unor cititori mai puțin avizați.

Ioan Oprea
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

VASILE PAVEL *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I *Fierăria meșteșugărească, tîmplăria, de...*, Chișinău, Editura „Știința", 1993, 239 p.

Apariția volumului I al *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria (ALRR Bas. Bucov. Transn.)*, consacrat terminologiei fierăriei și tîmplăriei meșteșugărești, este un adevărat eveniment științific pentru cercul restrîns al dialectologilor și pentru micul univers al istoricilor limbii române.

Această apariție este importantă din mai multe puncte de vedere, pe care vom încerca să le enunțăm doar, deși ele merită o discuție aprofundată.

În primul rînd, cu acest volum se marchează o dată importantă în lingvistica românească: după decenii de echilibristică împotriva pseudoștiinței aservite politicului, marea mistificare întreținută de teoria celor două limbi și popoare – limba română și limba moldovenească, respectiv poporul român și poporul moldovenesc – este combătută nu doar implicit, ci și explicit în *Preliminarii*, o introducere condensată, semnată de autorul volumului, doctorul în filologie Vasile Pavel. Autorul reiterează ideea că încă de la începutul lucrărilor la *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM), pe care *ALRR Bas. Bucov. Transn.* îl continuă, atît inițiatorii lui, cît și lingviștii din România au considerat ALM ca pe un atlas lingvistic regional al dialectului dacoromân. Acest lucru, care se evidențiază teoretic și practic, prin raporturile strînse dintre chestionarele ALR, ALM și NALR, prin introducerea punctelor anchetate mult timp în urmă de Gustav Weigand, Sever Pop și Emil Petrovici (în total 68 de localități) în rețeaua atlasului graiurilor românești de la est de Prut, prin corelațiile sistematice (nu numai profitabile, dar absolut necesare din punct de vedere științific) care se fac între diferitele atlase regionale dacoromânești și prin trimiterile la ALR.

Acum, începînd cu acest volum, alte trei elemente noi vin să impună – sperăm, definitiv – adevărul că de-o parte și de alta a Prutului trăiește același popor român, care vorbește aceeași limbă română. Primul și cel mai important element nou este alfabetul latin în care sînt redactate articolele introductive și anexele, legendele hărților și comentariile. Ca o consecință a adoptării scrierii firești, latine, al doilea element de noutate este folosirea transcrierii fonetice a atlaselor lingvistice românești, printr-o operație (ce implică anumite riscuri pe planul foneticii) de echivalare a transcrierii fonetice din ALM (bazată pe slovele rusești) cu transcrierea fonetică a atlaselor românești, adoptată și de *ALRR Bas. Bucov. Transn.*

În legătură cu al treilea element nou – titlul noii serii – discuții vor fi probabil mereu. Ni se pare și nouă, ca și d-lui Vasile Pavel, că titlul putea fi și *Atlasul lingvistic român. Teritoriul de la est de Prut și enclave (ALR Est)*, chiar dacă punctele cartografice 1–4 maramureșene din Regiunea Transcarpatică nu sînt nici „de la est de Prut", nici „enclave". Pe de altă parte, soluția la care s-a ajuns, departe de a fi perfectă sau comodă, este, totuși, convenabilă, deoarece titlul enumeră „trei regiuni de bază" nu doar cu antecedente istorice de la un moment diferite, ci și cu dovedite particularități dialectale. Dar, ca și în cazul punctelor 1–4, care sînt „altceva" numai în interiorul *ALRR Bas. Bucov. Transn.*, dar nu și în comparație cu *ALRR-Mar.*, intervin și aici nuanțe: nordul Bucovinei nu este o unitate lingvistică distinctă de „sudul Bucovinei", iar aceste două părți ale „Bucovinei" sînt, din perspectivă istorică și lingvistică, nordul Moldovei (ca să

nu mai vorbim de localităţile din ţinutul Herţa). Tot astfel, „Basarabia" este o denumire proprie doar sudului (cîndva în componenţa Ţării Româneşti), iar generalizarea ei la tot ce Imperiul rus a răpit în 1812 este o operaţie rusească, prin care s-a vrut, încă de atunci, separarea (şi individualizarea, oficializată prin nume, vezi şi denumirea „Bucovina", impusă de celălalt imperiu, după 1775) jumătăţii estice a Moldovei istorice.

În al doilea rînd, importanţa, în plan teoretic şi metodologic, a acestui prim volum din *ALRR Bas. Bucov. Transn.* constă în ideea – argumentată ştiinţific şi pusă în aplicare cu consecvenţă – a sistematicii lexicului popular: „termenii privind fierăria şi lemnăria se încadrează în subsisteme lexicale (termeni pentru «ferăstraie», «cleşti» etc.)" şi „microsistemele lexicale... trebuie considerate deosebit de importante pentru evidenţierea caracterului de sistem al vocabularului" (*op. cit.* 8). Cu credinţa mărturisită că folosirea judicioasă a simbolurilor în cartografia lingvistică poate duce nu doar la evidenţierea ariilor, dar şi la evidenţierea, încă de pe hartă, a unor elemente de analiză etimologică a răspunsurilor şi la limpezirea raporturilor ce există sub aspect morfo-sintactic între unele sinonime terminologice (aflate în faze diferite de gramaticalizare), dr. Vasile Pavel pledează cu argumente (*op. cit.* 10–11) pentru o ierarhizare a simbolurilor (hărţile, de format mic, nu permit notarea răspunsurilor decît prin simboluri). Această ierarhizare trebuie să ţină seama de structura vocabularului analizat (în acest caz, două terminologii meşteşugăreşti), organizat prin cele „trei tipuri mai însemnate de unităţi denominative: cuvinte primare, cuvinte derivate şi îmbinări de cuvinte". În consecinţă, pentru fiecare grup se propune un tip anume de figură geometrică. Cuvintele primare (unităţi lexicale moştenite şi împrumuturi străine – acestea din urmă considerate ca forme primare în limba receptoare, indiferent de structura lor: simple, derivate, compuse sau sintagme terminologice, analizabile ca atare doar în limba de origine) se notează cu un cerc cu suprafaţa albă (cel mai răspîndit termen primar) şi, în ordine descrescătoare a frecvenţei, cu diferite figuri geometrice cu suprafaţa neagră. Pentru derivate s-au folosit aceleaşi simboluri, dar semiînnegrite, iar pentru îmbinările de cuvinte, aceleaşi simboluri, cu linii (negre, respectiv albe) în diferite poziţii. În sfîrşit, pentru evidenţierea variantelor fonetice şi accentuale ale aceluiaşi termen (primar), se apelează la haşuri în interiorul simbolurilor.

Aplicarea riguroasă a acestor principii impune o analiză prealabilă a structurii termenilor şi are avantajul că grupează sub acelaşi semn (cu variaţiile din interiorul suprafeţei sale) termenul primar, derivatele sale, sintagmele terminologice în care unitatea principală este termenul primar, eventual şi compusele (spunem eventual, pentru că autorul nu le aminteşte expres, probabil pentru că în prezentul volum compuse sînt puţine: *ciocan-cherpedin*, harta 22, *cleşte-bot-de-raţă*, h. 33). Pentru că asemenea corelaţii nu s-au mai practicat pînă acum la cartografierea prin simboluri a materialului dialectal, vom exemplifica cu h. 21 „ciocan de bătut cuie": a) termenii primari *ciocan* (din motive tehnice renunţăm la transcrierea fonetică), reprezentat prin ○; *clăpaci*, reprezentat prin ▲; b) termenii derivaţi *ciocănaş* (cu simbolul ◒), respectiv *clăpăcel* (cu simbolul ▲); c) denumiri perifrastice: *ciocan mic* (notat ⊖), *ciocan mititel* (notat ⓘ), *ciocan de-o mînă* (notat ⊘), respectiv *clăpaci de-o mînă* (notat ▲) şi cu h. 25 „ciocan de lemn pentru tîmplărie": a) *mai* (notat ○); b) *măişor* (notat ◒), *măiuţ* (notat ◑), *maişteţ* (notat ◒); c) *mai mare* (notat ⊖) şi *mai de despicat* (notat ⓘ).

Am insistat atîta asupra acestei inovaţii pentru a evidenţia că, prin aplicarea ei, lectura interpretativă a hărţii este facilitată mult. De pildă, autorul face foarte bine (h. 17) separînd *ghivint, ghivent* (cu mar. *gvint, cvint*), la noi din germană (după cum probează şi aria principală bucovineană), de *vint, vent*, care este rusesc (tot din germană, eventual prin poloneză), dar este mai puţin inspirat cînd ia drept criteriu de diferenţiere a variantelor *varstat, vîrstat, vîrstac, vrîstat, vrîstac* etc. (cf. h. 9, 11, 12, 15, 43, 91) o metateză oarecare: *vîr- / vrî-*, în loc să apeleze la etimologie: formele cu *-stat* sînt româneşti (din germ. *Werkstatt*), formele cu *-ac* sînt slave (din acelaşi etimon german, cu finala substituită cu sufixul slav *-ak*). În favoarea acestei separări se pronunţă şi repartiţia geografică a formelor (h. 43): *vîrstat, vrîstat* etc. în 72 de lo-

calități din Bucovina, Herța și nordul Basarabiei, *vîrstac, verstac, vrîstac* etc. în 141 de localități din centrul și sudul Basarabiei și din graiurile izolate. La h. 88 am separa *pas* (evoluție semantică veche pe teren românesc a unui cuvînt moștenit din latină) și derivatul său vechi *pașnic* de *compas* (neologism franțuzesc). Tot așa, am uni *șaitău* cu *șot* (h. 15), dar am separa *priboi* (h. 13), românesc, prezent încă în graiurile nordice dacoromâne, vechi împrumut din slava de sud, de *proboi, praboi,* ruso-ucrainene, ca și *pereboi, priboinic, priboicic,* cu atît mai mult cu cît în pct. 6 (din Bucovina) *proboi* este dubletul nou (= rusesc) al mai vechiului termen (de origine germană) *dorn;* de altfel, chiar dubletul *priboi / proboi* (pct. 34, 54, 225) trebuia să pună în gardă asupra originii lor diferite. La h. 9, *bocuri de tras raf* (pct. 2) nu are legătură (cum propun simbolurile din legendă) cu *bloc* (pct. 18), căci primul este din germ. *Reifbock,* probabil calc; dacă totuși răspunsul din pct. 18 (din zonă de evidentă influență germană) este o formă coruptă tot de la *boc* (< germ. [Rad-], [Reif] *bock*), atunci în legendă ar fi trebuit să fie pus pe primul loc *bocuri...* (probabil doar pl., nu plt.) și apoi, ca variantă fonetică, *bloc.*

Dacă analiza sincronică practicată s-ar subordona prezentării istorico-etimologice a termenilor, ar trebui abolită convenția ierarhizării ca termen primar de referință a variantei (fonetice) celei mai răspîndite; e limpede că variantele oxitone *minghiné, menghiné* (h. 15) sînt etimologice (< tc. *mengene*), ca și țig. *mindináua* (< forma articulată românească), și că mult mai răspînditele *mínghină, ménghină* sînt variante accentuale ulterioare, apărute pe terenul limbii române. Tot astfel, *bagea* (h. 4) este etimologic (< tc. *baca*); iar *bageac, bageag* vin din contaminarea formei *bagea* cu *ogeac.* La h. 8, *suflă,* ca și *trage,* nu sînt termeni primari decît la o analiză strict formală, făcută la nivelul general al limbii. În „vorbirea de atelier" primare (cronologic) sînt construcțiile perifrastice *suflă cu foiu / cu foaia / din foi / la foaie / în foi,* respectiv *trage foiu / foii / foile / de foi / la foi / la foaie* (toate cu simbolurile corespunzătoare sintagmelor). *Suflă, trage* rezultă din brevilocvență, care în atelier este favorizată de contextul situațional, iar în anchetă de faptul că în întrebare este și cuvîntul *foi.*

Acest ultim exemplu se înscrie și în discuția mai generală despre raporturile genetice dintre cele trei tipuri de termeni. Ne exprimăm acordul cu teoria – susținută și cu exemple de dr. Vasile Pavel (p. 11 și nota 7, de la p. 12) – potrivit căreia numeroase derivate (mai ales nume de unelte), devenite termeni meșteșugărești, trebuie să fie analizate ca provenind nu dintr-o temă și un sufix, ci dintr-o denumire perifrastică întreagă, al cărei caracter descriptiv întărește motivarea semnului lingvistic. Într-o denumire perifrastică genul proxim este apelativul cu înțelesul supraordonat de 'unealtă', iar diferența specifică este numele operației (verb la supin) sau al obiectului / rezultatului muncii (substantiv). Evoluînd spre un termen sintetic, genul proxim este convertit într-un sufix nomen instrumentis: *-ar, -tor* (dar și altele cu această valoare secundară: *-ac, e(n)ci*), iar diferența specifică în tema verbului la supin sau în tema apelativului ce denumește obiectul / rezultatul operației. Se ajunge, prin sufixare, la un derivat care păstrează structura semantică a perifrazei. Astfel, *teară de potcovit* (h. 12) > *potcovitor; daltă de tăiat fier* (h. 19) > *tăietor; cuțit de hăcuit (carne)* (h. 55) > *hăcuitoare, hăcuitor; cuțit de chisat, topor / toporaș de chisat carne (ib.)* > *chisac, chisătoare; băț de cordăit, peniță / mîner de încordat* (h. 85) > *cordenci; stanoc / scaun de roți* (h. 91) >*roțar; sfredel de cepuri* (h. 96) . > *cepar, cepăraș; meșter de mobilă* (h. 42) > *mobilier* (acesta, însă, poate, și calc lingvistic după rus. *mébel'şcic*). La fel, se poate simplifica o denumire perifrastică verbală (chiar dacă e vorba de un supin) într-una nominală (adjectivală): *ciocan de scos ținte* (h. 22) >*ciocan țintar.* Acest ultim exemplu, ca și cel ce va urma, sînt încercări de trecere de la o structură analitică la o structură mai sintetică: *ciocan de blehărie / de bleahuit / pentru bleaharit* (h. 24) > *ciocan blehăresc.* Altădată, în cazul derivatelor diminutivale, procedeul este invers (sufixul „abstractizează" calitatea exprimată de determinantul adjectival): *ciocan mic* (h. 21) > *ciocănaș; țintă micuță* (h. 49) >*țintișoară; chiron mic / mititel / mărunțel / scurt / (ib.)* >*chironaș, chironel.*

În sfîrșit, în al treilea rînd, trebuie să evidențiem importanța acestui prim volum ca sursă foarte bogată și sigură în același timp pentru istoria limbii române, a vocabularului său, a formării și funcționării (eventual sistematice) a două importante terminologii meșteșugărești.

Cu excepția terminologiei administrative și, poate, a inventarului onomastic (sub o administrație străină de mînă forte), nu există cîmp lexical mai dinamic decît cel al terminologiilor tehnice și meșteșugărești. Aceste terminologii, mai ales cele meșteșugărești, pe de o parte păstrează termeni vechi corespunzători unor tehnici mai puțin evoluate (uneori cu evoluții semantice datorate analogiei), pe de altă parte se înnoiesc necontenit, tocmai datorită evoluției tehnologice firești. Dacă la această stratificare adăugăm și variabila istorico-politică, adică faptul, caracteristic teritoriului românesc de la est de Prut, că poporul român și limba română de aici au fost brutal izolate – nu doar prin forța lucrurilor ci mai ales prin lucrurile forței – de România și de limba română și împinse a gravita în jurul și în interiorul unei vieți în care totul tindea să fie exprimat lingvistic doar rusește – proces care, pentru cea mai mare parte a teritoriului anchetat, începe cu nefastul an 1812 –, nu trebuie să ne mire numărul nepermis de mare (în raport cu proporția dintre numărul vorbitorilor nativi de limbă română și alogloți) de termeni meșteșugărești de origine rusească, recent (de decenii) răspîndiți pe aproape tot teritoriul anchetat. Aproape că nu există hartă în care, nu doar în punctele cu informatori pentru limbile minorităților (ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, chiar și țigani) și nici măcar doar în graiurile românești insulare (risipite, din grijă imperială, în cele mai îndepărtate locuri, pînă la Pacific), dar și în numeroase localități românești ale părții de la est de Prut a Moldovei istorice, termenii de origine rusească (și / sau ucraineană) să nu frapeze prin numărul și frecvența lor, disproporționat, repetăm, în raport cu structura etnică a populației. Mulți dintre termenii ruși au o ocurență superioară sinonimelor românești, precum: *cuznеț* 'fierar' (h. 1), *cuzniță* 'fierărie' (h. 2), *mașincă* (cu determinări) 'filieră' (h. 16), *rezbă* 'ghivent' (h. 17), *atfiorcă* 'șurubelniță' (h. 18), *zubilă* 'daltă (de lăcătușerie)' (h. 19), *trambouc*ă 'mai' (h. 27), *trambuim* 'bătătorim (pămîntul)' (h. 28), *cacealcă* 'maglă' (h. 30), *strug* 'cuțitoaie' (h. 36), *nojouc*ă 'ferăstrău (de grădinărie / de tăiat fier)' (h. 77, 78), *ugolnic* 'colțar' (h. 87), *tocarnă* 'strung' (h. 93) ș.a. La aceștia se adaugă și termenii, foarte răspîndiți, care în rusă sînt de origine germană: *fugan, fuganoc* 'gealău' din germ. *Fugehobel* (termenul rusesc a constituit baza de derivare verbală pentru rom. *fugui, fugăni*, h. 68); *falțoucă* 'rindea de scobit falțuri' (h. 70, vezi și h. 69), dintr-un rusism popular *fal'covka* (cf. și *mașinca*, h. 16, *chiancă*, h. 24, 25, *șpilcă, ciupelcă*, h. 51, *lopatcă, dolhatcă*, h. 64, *figareică*, h. 70, *cantiovcă, caliouc*ă, h. 72 etc.), literar *fal'cgobel'* < germ. *Falzhobel; drelcă, drel'că* 'burghiu de tîmplărie' (h. 101), literar *drel'* < germ. *Drill* [bohrer], și nu au corespondent românesc de aceeași origine. Observăm, pe de altă parte, că termenii românești vechi (indiferent de origine, dar general cunoscuți în dacoromână), care au cea mai mare răspîndire și în *ALRR Bas. Bucov. Transn.*, sînt în general: a) nume de unelte simple, corespunzătoare unei tehnologii meșteșugărești fără pretenții: *ilău* (vechi împrumut maghiar, cîndva general în tot nordul dacoromân, h. 5), *menghină* (h. 15), *ciocan* (h. 20–24), *mai* (h. 25, 26, 29), *clește* (h. 31–35), *bardă* (h. 54), *satîr* (h. 55), *pană* (h. 61), *daltă* (h. 62–64), *gealău* (h. 65), *beschie* (h. 75, 76), *ferăstrău* (h. 79), *pas* (h. 88), *sfredel* (h. 95–97, 100, 102), *coarbă* (h. 98, 99); b) nume de operații simple: *fierbe, face / dă fiertură* (h. 7), *foiește, suflă cu foiul* (și variante), *trage foiul* (și variante, h. 8), *trage obada / roata / ciolanul, încaltă / încheie roata, pune / strînge obezile* (h. 10), *geluim, curățim* (h. 56), *dăltuiește* (h. 92), *strujește (h. 94); c)* nume de produse rudimentare: *piron* (h. 8), *cui* (h. 48–51), *țintă* (h. 49–51), *caia* (h. 52); d) nume de părți (accesorii) ale atelierului: *jignă* (sud-slav, h. 3), ale uneltelor: *ascuțitul / ascuțișul / gura / tăișul cuțitoaiei / strugului / toporului* (h. 37, 60), *mănunchi* (h. 56, 81), *coadă (h. 57), muchie* (h. 58), *pînză* (h. 59), *mînuri* (pl., h. 80), *punte* (h. 82), *ață* (h. 83), *crestătură* (h. 84), *băț* (h. 85), *dinte* (h. 86), sau ale obiectului muncii: *surcele* (h. 44, 45), *țanduri* (h. 46), *rugumătură* (h. 47). Astfel stînd lucrurile, apreciem că mulți dintre termenii ruși – pentru scule și dispozitive proprii unei tehnologii mai moderne – s-au impus recent, prin comerț, prin învățămîntul profesional și prin practica de tip industrial (de unde au pătruns și în activitatea meșteșugărească rurală). Termenii românești, care reflectă o tehnologie meșteșugărească mai

simplă (adică mai veche), au rămas neînlocuiți tocmai datorită acestui fapt. Cîtă vreme în gospodăria oricărui țăran (care nu practică vreun meșteșug) se găsesc măcar un ciocan, un mai, un cleşte, o bardă sau un satîr, o pană de despicat butuci, o daltă, o beschie sau un ferăstrău, cîtă vreme folosește de cînd se știe piroane, cuie, ținte și caiele făcute dê fierarul satului, cîtă vreme ciocanul, ferăstrăul, barda ș.a.din gospodăria sa, de la caz, au, din moși-strămoși, aceleași ascuțit sau ascutiș, tăiș, gură, muchie, pînză, mănunchi, coadă, punte, ață, băț, dinte, cîtă vreme, după ce taie lemne, îi rămîn în ogradă surcele, țanduri sau rugumătură de la beschie, cîtă vreme, deci, termenii de acest fel sînt și denumiri meșteșugărești și cuvinte de zi cu zi ale gospodarului, au toate șansele să nu fie înlocuite (decît în punctele sau în zonele puternic rusificate, cazul graiurilor din adîncimea fostei Uniuni și chiar a zonei transnistriene) de sinonimele rusești.

Dacă există extreme în privința rezultatului rusificării terminologiei acestor două meserii, pe baza datelor oferite de acest prim volum se constată că cel mai rusificate sînt răspunsurile din punctele izolate din estul și sud-estul fostei Uniuni, la care se adaugă și sudul Transnistriei și parțial Bugeacul; cel mai bine se păstrează termenii românești (care fac arie cu sudul Bucovinei sau cu Maramureșul) în nordul Bucovinei și în ținutul Herța (individualizate și prin păstrarea unor împrumuturi germane de tip austriac), ca și în regiunea Transcarpatică (maramureșene sadea, individualizate și prin unele împrumuturi maghiare). Între ele, într-un echilibru mobil de la hartă la hartă, depinzînd de rangul obiectului / noțiunii / termenului în tehnologia / terminologia studiată, se situează teritoriul Republicii Moldova, cu zone mai apăsat românești în nord, de-a lungul Prutului și în sud-vest. Un bun exemplu îl oferă h. 18, în care rom. *șurubelniță*, care face arie în Bucovina și Herța, se întîlnește și în jurul Chișinăului, ca termen vechi, dublat de rusismul *atfiorcă, atviorcă* (răspîndit în cea mai mare parte a teritoriului anchetat).

Totuși, sînt destule elemente lingvistice care arată că Transnistria este vechi pămînt de limbă română. Apar forme arhaice, ca prezentul indicativ *atocmam* (h. 40 / pct. 97), *dam* cu raşpilu (pct. 63) și curățam (pct. 69), dar mai ales constatăm prezența cuvîntului *mai*, moștenit din latină, cu s e m a n t i s m u l e t i m o l o g i c (h. 20 „baros", pct. 70, 74, 80, 82, 96, 106, 118, 119, 123, 135, 150 și în imediata vecinătate, pct. 78+ se spune „din bătrîni" și 79). Semantismul originar ´ciocan (mare), baros` se mai întîlnește în puncte marginale (35, 40 și 194) și în trei puncte izolate: 101 (lîngă Ananiev), 48 (în regiunea Nikolaev) și 225 (în regiunea Donețk), ceea ce, după teoria lui Matteo Bartoli, confirmă vechimea fenomenului. Izolată de celelalte arii în care *mai* (intrat în concurență cu *ciocan, baros* ș.a.) s-a specializat ca ´ciocan de lemn`, zona transnistriană se relevă, și prin acest exemplu, arhaică. Că tot teritoriul anchetat pentru *ALRR Bas. Bucov. Trans.* constituie o parte a jumătății nordice a dacoromânei ne arată h. 5 „nicovală", în care *ildău* (< magh. *üllő*, împrumut vechi) este general răspîndit (cu excepțiile, așteptate, din graiurile insulare, pct. 92, 112, 146, 226, 228, 229, 231–235, dar și din unele puncte marginale, în care s-a răspuns *covadlă*, împrumut din ucraineană, și cu excepția cîtorva puncte bucovinene, cu *nicovală*, termen infiltrat din sudul țării în Moldova și în Bucovina după 1920 mai ales), așa cum era, acum peste o sută de ani în urmă (cînd a făcut Hasdeu ancheta prin corespondență), în toate graiurile nordice dacoromâne.

Evident, nu pot fi cuprinse, nici măcar într-o simplă enumerare, toate problemele pe care le ridică acest atlas. Cu speranța că vom reveni în viitor asupra unora dintre ele, semnalăm ca foarte importante: adaptarea fonetică și încadrarea morfologică în română a împrumuturilor recente rusești și ucrainene; elementele de origine maghiară cu răspîndire regională (pct. 1–4) în raport cu alte zone (Maramureș, Crișana și tot Ardealul); situația împrumuturilor mai vechi est-slave (de exemplu: *covali, horn, a se căli, priboi, stănog, stoler, scoabă*), activate datorită noului bilingvism; elementele de origine germană, din care multe au pătruns atît în română, cît și în rusă sau în ucraineană (*cherner, raşpil, vîrstat / vîrstac, a se hartui, ghivent / vint, țircăl / țircul, falț, șpont, crăismaș / resmus* etc.), altele sînt numai în rusă (*fugan, falțoucă, drelcă*), iar altele, tot numeroase, doar în română (în primul rînd în punctele bucovinene, dar și, izolat, în

Basarabia): *dorn* (*dornic* este o contaminare între *dorn* și *proboinic*), *hufdorn, halhamer, șnaideză* (varianta *șnaigleză* provine din contaminarea lui *șnaideză* cu *naglaizen*), *șraubștoc* (cu numeroase variante, care înlocuiesc prima parte cu rom. *șurub*), *maizil, apșulut, șfăițui,* (a da) *șvaiț,* (dă / face) *hiț, rahștoc, șlegher, falț* (‘cleşte de cizmărie’), *tonc, opțanguri* (pl.), *puțmaizil, lopaing* (< germ. *Lochpeisser*), *holmas, robanc* (care are, însă, și corespondent slav, *rubanoc*), *corniz, platbanc, tafihobîl, chithobel, falțhobel, nuthobel, chitfalț, ghezumț, fucssfanț, șpițzeghe, bomfaier, hanzig, mitilholț, vinclu, ștrahmas, bormașină* etc.; interpretarea comentariilor informatorilor cu privire la vechimea sau originea termenilor și mai ales la apartenența lor la terminologia de specialitate (de tip „zic fierarii"); interpretarea etnonimului *țigan*, ca nume de meseriaș (‘fierar’), precum și a tuturor termenilor considerați „țigănești" în raport cu răspunsurile din pct. 124 (ancheta cu informatorul țigan); îmbinări de cuvinte românești și posibilitatea ca unele dintre ele să fie calcuri după termeni compuși germani etc.

În încheiere, vom aprecia că volumul I, *Fierăria meșteșugărească, tîmplăria*, realizat de dr. Vasile Pavel, pe baza anchetelor proprii și ale lui Vitalie Sorbală, Nicolae Bileţchi și Rubin Udler, este o lucrare solidă, care îndeplinește toate condițiile științifice ale lucrărilor de acest gen și aduce numeroase noutăți sub aspect teoretic și metodologic, dar mai ales un foarte bogat material, în parte încă necunoscut, pus în valoare, în mod exemplar, de către autor.

Ion A. Florea
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

GEORGE GOGIN, *Ortoepia limbii literare*, Editura „Știința", Chișinău, 1991, 259 p.

Necesitatea abordării științifice a pronunției limbii literare a fost resimțită la Chișinău cu atît mai mult cu cît studiile românești referitoare la această problemă sînt încă destul de puține. Astfel, se poate considera că atît cartea Lidiei Sfîrlea, *Pronunția literară românească. Stilul scenic*, București, 1970, cît și cea a Florei Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, 1976, sau studiile apărute în diferite reviste și volume nu acoperă în totalitate golul datorat lipsei unui tratat de ortoepie a limbii române literare. În acest context, *Ortoepia limbii literare* reprezintă nu numai o lucrare „chemată să ridice nivelul de rostire literară a vorbitorilor de limbă română" (p. 2), ci și o încercare de abordare sistematică și detaliată a numeroaselor probleme pe care le ridică, din această perspectivă, ortoepia.

După cum însuși autorul mărturisește, acest studiu se fundamentează pe „o analiză detaliată a sistemului sonor la aparate electroacustice (spectograf, videograf, intonograf, segmentator electronic), pe baza căreia urmau a fi rezolvate următoarele probleme cheie ale foneticii și ortoepiei limbii literare: caracterizarea vocalelor, a grupurilor vocalice, a diftongilor ascendenți și descendenți, a triftongilor, caracterizarea consoanelor și a grupurilor consonantice, descrierea structurii acustice a cuvintelor cu accent secundar și accent principal ș. a." (p. 4). Fără a mai lua în considerație și rezultatele cercetărilor experimentale românești, începînd cu cele efectuate de Iosif Popovici în cadrul Muzeului Limbii Române din Cluj și pînă la ultima lucrare a lui Andrei Avram, *Nazalitatea și rotacismul în limba română*, București, 1990, și nici rezultatele analizelor fiziologiei sunetelor limbii române, sau fără a cunoaște toate aceste realizări din lingvistica românească, George Gogin, luînd ca model „binecunoscuta carte «*Russcoie literaturnoie proiznoșenie*», semnată de R. I. Avanesov" (p. 4), își propune, ca pe baza rostirii *moldovenilor* (scriitori, învățători, ziariști, crainici, artiști, studenți și alte categorii de oameni), rostire confruntată cu „datele lingvistice tradiționale, fixate în dicționarele normative ale limbii literare", să stabilească „pronunțarea fiecărui sunet rostit", „să determine ce este corect (literar, normat) și incorect (neliterar, nenormat, dialectal, hipercorect)" (p. 4). Astfel, lucrarea *Ortoepia limbii*

literare, din conținutul căreia înțelegem că e vorba de limba română literară, cuprinde o *Prefață* (p. 4–5), un număr de opt tabele grupate sub titlul *Sistem de notație fonetică și fonologică* (p. 6–13), 13 capitole în care sînt descrise amănunțit *ortoepia vocalelor, ortoepia grupurilor vocalice din două elemente (hiat binar), din trei elemente (hiat ternar), din patru elemente (hiat cvadrinar), din cinci elemente (hiat cvintinar), ortoepia diftongilor ascendenți și descendenți, a triftongilor, ortoepia consoanelor, a numeralului, a abrevierilor, accentul și accentuarea unor cuvinte, ortoepia cuvintelor unite prin defis* (ceea ce în limba română înseamnă *liniuță, cratimă*) (p. 14–250), o *Anexă* (p. 251–255) în care se fac referiri succinte la *caracteristica generală a metodelor foneticii experimentale, aplicate la rezolvarea chestiunilor de ortoepie*, la *alegerea informatorilor* și la *materialul de limbă*, la *probleme principale de ordin ortoepic* în care sînt determinate 40 de *poziții fonetice*, un scurt capitol intitulat *Izvoare* (p. 256–257) împărțit în trei categorii (*dicționare, literatură clasică* și *literatură sovietică* (sub ultima citind titlurile unor creații literare semnate de scriitori ca Gr. Vieru, I. Druță, A. Lupan ș.a.) și o *Bibliografie* (p. 258–259) alcătuită din 30 de titluri dintre care, cele de sub numerele 7–21 ar putea fi considerate și românești, ele aparținînd autorului însuși.

Desigur, o abordare atît de ambițioasă a ortoepiei limbii române nu putea să cuprindă, în numai 259 de pagini, toate problemele pe care le ridică pronunția literară, cu atît mai mult cu cît, trimiterile la formele incorecte, sau considerate de autor ca incorecte, sînt destul de dese, deși nu, de multe ori, și destul de concludente. Avînd ca element de analiză un material oarecum limitat la trăsăturile literare ale limbii române vorbite în mediile elevate din Republica Moldova, o primă problemă pe care o ridică această cercetare se referă la modul în care se face distincția între formele corecte, *literare* și formele incorecte, *nonliterare*. Compararea celor două forme se realizează fie prin raportarea la ortograme, lucrarea avînd ca izvoare un număr însemnat de dicționare, printre care, pe primul loc, este citat *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei Române, 1982 (mai departe *DOOM*), fie, mai ales, prin raportarea la pronunția „literară" (?) a unor informatori aleși cu „o deosebită atenție" (p. 252). Ca urmare, analiza ortoepică întreprinsă de George Gogin are ca model îndeosebi „rostirea crainicilor", a „scriitorilor moldoveni", „pronunțarea actorilor", „rostirea studenților filologi", „pronunțarea cercetătorilor științifici" și „emisiunile radiofonice și televizate, imprimate din eter în cursul anilor 1960–1990" (p. 252), deci dintr-o destul de lungă perioadă a îngrădirii conștiinței apartenenței la limba română. În această situație, elementul de referință recomandabil, pentru o abordare științifică de pe poziția unificării limbii literare (căci nu există două variante ale limbii române literare: una la Chișinău și una la București), ar fi fost tocmai *DOOM*, în contradicție cu care autorul intră nu de puține ori.

Cum avem convingerea că George Gogin nu dorește promovarea unor elemente de diferențiere în limba română literară vorbită în Republica Moldova, ne permitem să recomandăm aici corectarea unor neconcordanțe între unele forme considerate în lucrare ca literare și cele cu adevărat literare, chiar dacă uneori ele aparțin și vorbirii populare. Referitor la acest ultim aspect, trebuie să amintim că normarea ortoepică literară are în vedere, printre altele, și răspîndirea formelor celor mai populare în limbă la un moment dat. Și pentru a nu intra în amănunte, am preciza că între formele scrise și rostite *a o sută/ea una* și *a o sutelea una*, corectă este prima (*a o sută/ea una*), nu a doua, cum recomandă autorul *Ortoepiei...* . În acest sens, citățm parțial din *DOOM*: „*sută/ea* (precedat de *al* + num.; referitor la *sută*); *sutelea* (precedat de *al* + num.; referitor la *sute*) num. m. (*al două sutelea*)". Deci, toate formele referitoare la *sută*, citate ca fiind corecte de George Gogin (p. 232), trebuiesc înlocuite cu formele cu adevărat corecte: *al sută/ea unu, a o sută/ea una, al sută/ea patruzeci, a o sută/ea patruzeci, al sută/ea șaizeci, a o sută/ea șaizeci*, forme pentru care, sub rubrica *Rostirea incorectă*, autorul menționează și variantele *a u sută/ea una, a u sutîlea patruzeci, a sută/ea șaizeci* (formă absolut corectă), *a u sutîlea șaizeci*, înregistrate probabil din vorbirea populară (dacă avem în vedere închiderea vo-

calelor o şi ă la u şi respectiv î). Se impune tot aici şi precizarea că se scrie şi se citeşte corect *a două sutelea, a trei sutelea* şi nu *a (al) treisutelea* (p. 232). Deoarece formele corecte ale numeralului cardinal *trei sute* sînt înregistrate de autor la paginile 226–227, înclinăm să credem că volumul ar mai cuprinde şi alte greşeli de tipar ce ar fi impus necesitatea unei erate. În acest context, am remarca greşeli de tipul *Addm cartea* (p. 26), faţă de *Adă-mi cartea* redat corect mai sus, în loc de *Adă-m cartea,* marcarea greşită a semivocalelor triftongului */ęǫą/* faţă de forma corectă */ęǫa/* din cuvîntul *lęgarcă* (p. 12), sau lipsa semnului palatalizării pe oclusiva palatală surdă */k/* (p. 13).

O problemă ortoepică nerezolvată de autor o constituie pronunţia într-o silabă sau în două silabe (cu hiat) a unor grupuri vocalice. Astfel, George Gogin afirmă: „caracteristicile articulatorii ale vocalelor hiatului */i–u/* se menţin în toate poziţiile fonetice" şi citează ca exemple, alături de *acţi-une* şi cuvintele: *„alumini-ul, caprici-ul, concedi-ul, consili-ul, fluvi-ul, juri-ul, medi-ul"* (p. 37), care, după părerea autorului, s-ar rosti cu secvenţa vocalică *iu* în două silabe şi nu, cum este de fapt corect, într-o silabă: *alumi-niul, capri-ciul, conce-diul, flu-viul, ju-riul, me-diul.* Evident, ar fi fost necesară şi compararea formelor de singular ale acestor cuvinte terminate în secvenţa vocalică *-iu* şi *articolul hotărît* cu formele lor articulate de plural, care şi-ar fi găsit locul sub grupul vocalic *ii* rostit în hiat. Astfel, alături de *abrevi-ind, famili-ile* ş.a. (p. 32), ar fi putut fi incluse şi pluralele: *caprici-i-le, concedi-i-le, fluvi-i-le, juri-i-le* etc. La fel, sub grupul vocalic */ea/* autorul citează cuvîntul *ole-andră* care, după părerea sa, s-ar pronunţa cu secvenţa vocalică *ea* în două silabe şi nu într-o silabă: *olean-dră* (cf. *DOOM*). Amintim aici şi existenţa unei asemănări între *o leandră,* în care există hiatul *e-a: le-an-dră,* şi *oleandră* în care există diftongul *ęa: o-lęan-dră,* fapte ce ar fi putut să-l deruteze pe autor. Tot în acest cadru, mai semnalăm doar că şi sub grupul */ua/,* alături de cuvinte cu secvenţa vocalică *u-a* rostită în două silabe (*accentu-at, alu-at* etc.) sînt citate şi cuvinte care se pronunţă cu diftongul ascendent *ųa: a-cua-relă, gua-şă, gua-no.*

Dacă faptele prezentate succint pînă aici exemplifică suficient, credem, unele erori de diferenţiere a diftongului de hiat în limba literară, nu lipsesc nici situaţiile de tratare ca diftongi a unor secvenţe vocalice în hiat. Ca urmare, sub diftongul ascendent *ţo,* autorul include şi cuvinte ca *ion, ionic* sau *pios, pioşi* (p. 150), pronunţate în limba română literară cu secvenţa vocalică *i-o* în două silabe (în hiat). Tot în două silabe se pronunţă secvenţa fonetică (-) *i-o-* şi în antroponime de tipul *Ion, Ioan, Ioana* sau în cuvintele *pionier, pion, piolet, piogen, piodermită* etc. În acest context, remarcăm şi că în *fondul lexical vechi* al limbii române, alături de termeni ca *iobag, iobăgie* ş. a., nu pot intra cuvinte ca *iod, iodat, iodiza, iodler, iodoform, iodometrie* etc., toate acestea fiind neologisme. De asemenea, afirmaţia că „vocalele */i/, /o/* din componenţa hiatului */i-o/* niciodată nu se diftonghează */ţo/*" (p. 38) este cel puţin falsă, avînd în vedere că diftongul *ţo* este foarte frecvent în limba română, iar secvenţa vocalică */io/* poate fi rostită într-o silabă (ca diftong) sau în două silabe (ca hiat) în funcţie numai de cuvîntul în a cărui componenţă fonetică intră. Ca urmare, foarte desele formulări de tipul: „vocala */o/* din componenţa hiatului */o-e/* niciodată nu se diftonghează */ęe/*" (p. 65), sau „vocalele hiatului */o/, /i/* niciodată nu se diftonghează */oį/*" (p. 65), sau "vocalele */i/, /u/* ale hiatului */i-u/* niciodată nu se diftonghează */ţu/* " (p. 37) etc. sînt şi cel mai adesea neclare. Compararea lor cu alte formulări de tipul: „vocalele */u/, /a/* ale hiatului */u-a/* niciodată nu se rostesc diftongat */ųa/*" (p. 72), mai aproape de ideea pe care autorul a dorit să o exprime, pune în evidenţă insuficienta claritate a frazei textului acestei lucrări, fapt ce poate prejudicia o mai bună înţelegere a ortoepiei limbii române literare de către cititorii neavizaţi. Şi nu putem accepta ca literare variantele fonetice de tipul *ųobadă, ųopaiţ* etc. (p. 164), toate avînd vocala iniţială diftongată *ųo* în graiurile populare, dar nenormată în scris şi ortoepie pentru limba literară. În această serie se încadrează şi rostirea diftongată a lui *-e* iniţial în cuvinte ca *ţeu, ţel, ţele* ş.a. Acest fenomen fonetic, numit *despicarea unei vocale,* este foarte bine explicat de Sextil Puşcariu în *Limba română,* vol. II, *Rostirea,*

București, Editura Academiei Române, 1956, p. 119. Prin urmare, afirmația incompletă că „vocalele */oI*, */eI* se rostesc diftongat în cuvintele din fondul lexical vechi" (p. 65) exemplificată prin cuvinte ca *boier, boieri, boieresc, oier* ș.a. nu se confirmă, întrucît în aceste exemple se diftonghează vocala *e (>je)* din silaba următoare și nicidecum vocala *o*, care rămîne în prima silabă. Tot incompletă este și recomandarea rostirii *zeu* și nu *zău* (p. 18–19), fără a se explica faptul că primul cuvînt reprezintă un substantiv *zeu*, iar al doilea este o interjecție, foarte des folosită în limba noastră și rostită corect *zău*. Necesară ar fi fost și explicarea formelor (*eu*) *așez* și (*el*) *așază*, pentru a da numai un exemplu prin care se infirmă recomandarea autorului că „trebuie evitată în mod obligatoriu tendința dialectală de a înlocui vocala anterolingvală */e/* cu cele mediolingvale */ă/, /î/*" (p. 18) după consoanele *ș, j, z*..

În treacăt doar, mai precizăm că sînt oarecum supărătoare o serie de cuvinte și construcții împrumutate fără discernămînt din limba rusă. Astfel, considerăm că ar fi fost mult mai explicite cuvintele românești *liniuță* și *cratimă* decît rusescul *defis*, uzual în limba rusă, dar necunoscut în limba română.

Toate aceste sugestii sînt făcute numai în ideea că lucrarea va fi cîndva completată și retipărită. *Ortoepia limbii literare* este o cercetare necesară atît în Republica Moldova cît și în România, iar George Gogin a realizat cu multă competență științifică o primă investigare detaliată a problemei. Tocmai de aceea, credem că, o punere de acord cu ceea ce lingvistica românească și dicționarele normative românești au realizat deja în domeniul analizei fiziologice a sunetelor vorbite dar și în domeniul ortoepiei ar putea oferi o normă unică pentru toți vorbitorii de limbă română: limba română literară ca formă de manifestare a conștiinței apartenenței la un neam și o țară unice.

Ion-Horia Bîrleanu
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

V. BOTNARCIUC, *Sintagmatica și paradigmatica circumstanțialelor de timp în limba română*, Editura „Știința", Chișinău, 1992, 69 p.

Studiul lui V. Botnarciuc, *Sintagmatica și paradigmatica circumstanțialelor de timp în limba română*, are ca obiect, după cum însuși autorul afirmă în *Introducere* (p. 4), complementul circumstanțial de timp, domeniu sintactic asupra căruia specialiștii din Republica Moldova nu s-au ocupat decît tangențial. Ca urmare, autorul își propune să dezvăluie „natura circumstanțialelor de timp și să determine locul lor în sistemul părților de propoziție", să stabilească „structurile sintactice de bază ale propozițiilor temporale" și să descrie „relațiile dintre părțile lor constitutive", să stabilească și să descrie atît „paradigma propoziției temporale propriu-zise" cît și „paradigma mijloacelor morfo-sintactice" de exprimare a elementelor ei constitutive, precum și a „circumstanțialului de timp ca element facultativ al propoziției" (p. 4).

Pentru a pune în evidență aceste deziderate, autorul își împarte studiul în trei capitole: I. *Considerații generale*, în care urmărește *problema studierii circumstanțialului de timp în limba română, sintaxa limbii și sintaxa vorbirii, propoziția și enunțul ca unități ce țin de diverse nivele, caracteristicile valențiale ale elementelor constitutive ale propoziției, unele considerații privind raporturile sintagmatice și cele paradigmatice, noțiunea de paradigmă în sintaxă și noțiunea de timp gramatical;* II. *Caracteristicile sintagmatice ale circumstanțialelor de timp*, cu referire la *capacitatea sintagmatică a circumstanțialului de timp* și *capacitatea sintagmatică a circumstanțialului de timp facultativ;* III. *Caracteristicile paradigmatice ale circumstanțialelor de timp și ale propoziției temporale trimembre*, în care urmărește detaliat *paradigma propoziției trimembre temporale, paradigma mijloacelor morfo-sintactice de exprimare a elementelor*

esențiale ale propoziției temporale și *paradigma mijloacelor morfo-sintactice de exprimare a circumstanțialului de timp facultativ.*

Autorul utilizează în demersul său o amplă *bibliografie* (p. 60–69), urmărind permanent aplicarea noțiunilor teoretice în practica analizei sintactice din școală. Așa se și explică prezența unor numeroase exemple, discutate din perspectiva conceptului metodologic urmărit, luate din manualele școlare (vezi titlurile de sub numerele 79–83, toate reprezentînd manuale de limbă pentru clasele a VII-a, a IX-a și a X-a). Orientarea acestei investigații către concepția structuralistă impune o mai clară definire a funcției circumstanțialului de timp care se concretizează la nivelul propoziției în *complementul circumstanțial de timp* și la nivelul frazei în *propoziția circumstanțială de timp.* Studiul lui V. Botnarciuc nu urmărește însă și raportul de subordonare dintre propoziția circumstanțială de timp și regenta sa, autorul operînd cu noțiunile *propoziție temporală* și *propoziție trimembră temporală* pentru denumirea unor unități sintagmatice cu sens logico-temporal. Din această perspectivă, raporturile sintagmatice existente la nivelul propoziției reprezintă esențe ale unor varietăți de raporturi care pot fi *predicative, atributive, completive* și *circumstanțiale.* Prin urmare, analiza unei *propoziții trimembre temporale* pune în evidență următoarele posibilități de expresie (modele): *subiect* exprimat prin *substantiv, sintagme nominale, pronume nehotărîte, pronume personale; predicat* exprimat prin *construcții verbale* și *construcții verbale negative* și *circumstanțialul de timp* exprimat prin *adverbe, îmbinări adverbiale, substantive, îmbinări nominale, îmbinări numerale* sau *enunțuri* (p. 52).

Una din concluziile la care ajunge autorul se referă și la aceea că „printre elementele paradigmei (circumstanțialului de timp, n.n.) adverbul de timp ocupă un loc de bază, întrucît anume el, fiind satelitul verbului, marchează în modul cel mai adecvat diverse aspecte ale cadrului temporal în care descrește acțiunea".

Desigur că lipsa unui contact mai aprofundat cu bibliografia românească referitoare la tema discutată transpare cu ușurință din demersul lingvistic al lui V. Botnarciuc, care se remarcă în mod deosebit, însă, printr-o bogată informare din lingvistica modernă occidentală și, mai ales, ruso(-sovietică). În acest context, am remarca desele referiri și trimiteri la studiile lingvistice ale lui Louis Hjelmslev (scris astfel în limba română, spre deosebire de limba rusă, unde apare transcris Ельмслев).

Volumul prezentat, așa cum și însuși autorul afirmă, se adresează unui public mai larg care ar putea cuprinde profesorii și studenții interesați în analiza morfo-sintactică a limbii române, dar și specialiștii în logică sau oamenii de cultură în general. După părerea noastră, cartea lui V. Botnarciuc, *Sintagmatica și paradigmatica circumstanțialelor de timp în limba română* este un început. Un început care va determina reacții dintre cele mai contradictorii, dar care va determina și amplificarea eforturilor specialiștilor din Republica Moldova de a stabili noi relații și, mai ales, de a realiza noi modele de analiză morfo-sintactică a circumstanțialelor de timp din limba română. Și, evident, informația că Mioara Avram, în volumul *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română* (Editura Academiei Române, București, 1960) a realizat o cercetare aproape monografică (p. 31–63) a *propoziției temporale,* sperăm să fie de un bun augur.

Ion-Horia Bîrleanu

* * * DEUTSCH-RUMÄNISCHE SPRACH- UND KULTURBEZIEHUNGEN IM 19. JAHRHUNDERT, Verlag Lassleben, Regensburg, 1992, 78 p.

Unul dintre motivele curente ale vieții politice și culturale românești îl constituie „imaginea" României în străinătate, de ale cărei contururi și culori se declară preocupate, desigur, din optici diferite, mai toate formațiile din cureubeul politic actual și toate structurile (brusc aproape iremediabil opuse) culturale din țara noastră. De mirare numai că, în prelungitul

turnir parlamentar și extraparlamentar la care asistăm, al cărui trofeu apare proiectat cu „elasticitate" balcanică, „juriul" este, consecvent, fie minimalizat, fie imaginat de convenţă cu cel mai „autorizat" exponent autohton. Se pare că substituirea de roluri privind dreptul de opţiune și această flagrantă acaparare în materie de discernămînt nu fac parte decît dintr-o tactică, întrucît, dacă pentru a avea veritabili politicieni, trebuie să „creștem" cu cîteva decenii de viaţă publică, nu credem că *inteligheņţia* românească este așa de ușor dispusă să facă *tabula rasa* în ceea ce privește rezervele propriei moșteniri de maturitate intelectuală și să refuze a-și aminti mesaje mai vechi, rod al unor amare experienţe politice, de a nu face din alte (mari) state „sperietori", acceptînd o perpetuă existenţă sub „regimul capitulaţiilor", după fericita formulare din 1932 a lui Nae Ionescu: „Adică cum? Ceea ce alaltăieri era «neîncredere în Stambul», ieri «neîncredere la Berlin» să fi devenit astăzi pur și simplu «neîncredere la Paris»? Nimic, adică, să nu se fi schimbat între hotarele noastre? Unirea tuturor românilor să nu fi adus decît deplasarea stăpînirii noastre de la Berlin la Paris, așa după cum unirea principatelor adusese mutarea ei de la Constantinopole la Berlin? Prin urmare tot sub regimul capitulaţiilor trăim" (*Ei, și?*).

Aducem în discuţie acest fapt deoarece, de regulă, sînt ignorate, sau măcar nu sînt invocate curiozitatea și interesul r e a l în legătură cu România manifestate de diferite medii din străinătate și, în pasiunea disputelor, „oferta" trece prea ușor peste „cererea" formulată, uitîndu-se că, asemenea abordării lui Maiorescu de la sfîrșitul secolului trecut, cînd a întreprins critica *formelor fără fond,* evaluarea lucrurilor trebuie să vină din partea cunoscătorilor în materie de mentalităţi europene (printre care se află și europenii occidentali înșiși), care se cuvin atent urmărite, de vreme ce este sigur că numai observarea acestui imperativ va da cîștig de cauză cuiva.

Culegerea de studii pe care o prezentăm, consacrată raporturilor lingvistice și culturale româno-germane în secolul al XIX-lea, publicată în seria de scrieri a Institutului pentru Europa Răsăriteană de la Regensburg –Passau, ne oferă, prin ea însăși și prin evenimentele ştiinţifice ce i-au stat la bază, o mostră privind interesele de cunoaștere a României ca spaţiu geopolitic și spiritual ce se fac simţite astăzi în Germania: cadrul general demografic și problema interferenţelor culturale din acest spaţiu în perspectivă diacronică reprezintă unele dintre criteriile pentru estimarea promisiunilor de viitor pe terenul în discuţie. Sînt simptomatice, în acest sens, cîteva consideraţii din *Cuvîntul înainte,* semnat de redactorii volumului, Gerhard Ernst și Barbara Weber, cu privire la nedorita eventualitate ca, o dată cu strămutarea în masă a etnicilor germani, România să piardă una din culorile caracteristice ale spectrului său cultural (p. 7).

În urma unui colocviu internaţional „Limba română în secolul al XIX-lea" (Regensburg, 1990), a fost publicat un volum de contribuţii dedicate acestei teme (Tübingen, 1992); paralel, articolele referitoare la i n t e r f e r e n ţ e l e româno–germane din volumul respectiv (semnate de Al. Niculescu, Helmuth Frisch și Luminiţa Fassel), la care s-au adăugat altele două (ale lui Ekkehard Völkl și Horst Fassel), au fost oferite cititorilor în culegerea de care ne ocupăm și despre care putem afirma, fără exagerare, că se constituie într-o valoroasă sursă de informaţii asupra României pentru cititorul german, iar, pe de altă parte, reprezintă un motiv de meditaţie pentru cel român, care face astfel cunoștinţă cu optica și aprecierile unor cercetători germani ce ne cunosc „din interior" (dintre ei, Horst Fassel a plecat din ţară în 1983), cît și cu acelea venind din partea unor specialiști români stabiliţi în străinătate (Al. Niculescu, Luminiţa Fassel).

Interesul pe care-l suscită și valoarea concluziilor ce se impun parcurgînd studiile celor cinci autori, cuprinse în volumul de faţă, ţin, firește, de noutatea demersului, de orizontul temelor abordate și de măsura în care tratarea acestora confruntă opţiuni diferite. De altfel, ultima preocupare este prezentă în diverse ipostaze. Al. Niculescu (Udine) distinge o *tentaţie* („Versuchung") germană în limba și cultura românească într-o schiţă (*Die deutsche Versuchung in der rumänische Sprache und Kultur*) ce începe prin analiza investigaţiilor referitoare la influ-

enţele vechi germanice şi ajunge la rezultatele cercetărilor asupra trăsăturilor caracteristice epocii strict contemporane, însuşi specificul dacoromânei ca limbă romanică fiind extras, prin comparaţie, şi din formele şi fazele raporturilor acesteia cu limba germană. Pentru precizarea detaliilor tabloului etno-cultural al provinciilor de peste munţi, de o importanţă deosebită se dovedesc particularizările penetrante privind contribuţia saşilor transilvăneni la descrierea românei în prima jumătate a secolului trecut, analizată de Helmuth Frisch, de la Universitatea din Bochum (*Der Beitrag der Siebenbürger Sachsen zur Beschreibung des Rumänischen in der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts*), şi privind mişcarea pentru limba şi cultura naţională a românilor din Banat în vremea „dualismului" austro-ungar, raportată cu deosebită fineţe la aceeaşi tendinţă a reprezentanţilor populaţiilor germane şi slave, obiectul studiului *Die rumänische Sprach– und Kulturbewegung im Temeschwarer Banat im Zeitalter des 'Dualismus'*, semnat de Ekkehard Völkl (Regensburg). Pe de altă parte, foştii noştri colegi de la Iaşi, în prezent cadre didactice la Universitatea din Tübingen, Horst Fassel şi Luminiţa Fassel, lărgesc cadrul geografic şi tematic al analizei şi aprofundează aspecte ale influenţelor culturale germane în România. Primul, sintetizînd date şi concluzii ale unor numeroase investigaţii anterioare, publicate în ţară şi în străinătate, prezintă o schiţă a învăţămîntului german în Iaşi de la mijlocul secolului trecut pînă la 1918 (*Der Deutschunterricht in Jassy von 1830 bis 1918*), ocupîndu-se de şcolile private şi de stat, profesori, de manuale, dicţionare etc., într-o adevărată contribuţie la istoricul şcolii în România. Cît despre Luminiţa Fassel, aceasta, referindu-se la activitatea de romanist a lui Eduard Gruber, ilustrează, în acelaşi timp, efectele benefice ale orientării spre Germania a tinerilor studioşi români şi ale stabilirii unor intelectuali germani în România. Prin reluarea unei probleme ţinînd de teza sa de doctorat (în *Eduard Gruber aus Jassy und sein Beitrag zur Bedeutung des Rumänischen für die Romanistik*), autoarea ne sensibilizează cu privire la circumstanţele care îl defavorizează (şi acum!) pe cercetătorul din România faţă de contemporanii săi din Occident. Contribuţia lui Gruber, din 1884, *Studiu asupra genului elementelor latine în româneşte în comparaţie cu celelalte limbi romanice*, a fost ignorată de romanişti („ist... seit mehr als einem Jahrhundert fast gänzlich unbeachtet geblieben"; p. 67). De fapt, autorul român (de origine germană) a pus în discuţie originea genului neutru în română paralel cu, dar independent de W. Meyer-Lübke (*Die Schiksale des lateinischen Neutrums im Romanischen*, 1883) şi Ernestus Appel (*De genre neutro intereunte in lingua latina*, din acelaşi an) şi i-a dat explicaţia, corectă, formulată şi de Meyer-Lübke, anume că, dovedită fiind persistenţa acestui gen în faza de început a limbilor romanice, neutrul reprezintă, în limba română, o continuitate romanică.

De altfel, problema r e c e p t ă r i i poate fi abordată aici din unghiuri diferite. Amintind numai că lucrările „de comandă", puse în slujba poziţiei oficiale a statului, sînt cotate şi amendate ca atare, observăm cu satisfacţie că rezultatele adevăratelor cercetări din România au ajuns la cunoştinţa specialiştilor din Germania (dovada constituind-o înseşi titlurile din bibliografia studiilor din acest volum). Dar nu este mai puţin adevărat că, în ultimă instanţă, tot prin dificultăţi de informare pot fi explicate şi unele obiecţii ale lui Helmuth Frisch, ce se dovedesc numai parţial fundamentate. Astfel, contribuţia lui Franz Josef Sulzer în domeniul descrierii gramaticii limbii române (şi ca primă schiţă a gramaticii limbii noastre scrisă în germană) a fost, de fapt, pe larg analizată la noi, e drept, tot de un cercetător german, Klaus Steinke (*Tratatul de gramatică a limbii române al lui Fr. J. Sulzer*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", XXII, Iaşi, 1971). Iar dacă ne preocupă, astăzi mai ales din perspectivă basarabeană, semnificaţiile multiple ale constatărilor lui Stefan Ludwig Roth în legătură cu situaţia limbilor în Transilvania şi din punctul de vedere al „convieţuirii paşnice" pe acest teren, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că valoroasele contribuţii ale acestui scriitor (dar şi ale lui L. I. Marienburg, *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, I–II, Sibiu, 1813, sau ale lui Josef Ritter von Grimm, *Carl Fürst zu Schwarzenberg, Gouverneur von Siebenbürgen*, Viena,

1861), atribuind, în general, românei rolul unei *Verkehrssprache* transilvăneană au fost invocate, printre alții, de Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică* (Sibiu, 1911) și de Augustin Bena, în lucrarea sa *Limba română la sașii din Ardeal* (Cluj, 1925).

De un interes deosebit pentru orientarea activității didactice și științifice în momentul de față sînt concluziile ce rezultă din paginile în care sînt tratate probleme ale culturii și învățămîntului ieșean prin rememorarea vechilor relații cu Austria și Germania (prezența în diferite perioadice, valoarea manualelor, necesitatea dicționarelor și a lucrărilor metodologice). Iată însă și cîteva mesaje de politică culturală pe care ni le transmit colegii germani: nu prea îndepărtatele în timp etichete totalitariste ce simulau a nu ține cont de faptul că interesele diferitelor naționalități din Transilvania au fost uneori – sau adesea – opuse ori divergente, chiar referindu-ne la relațiile românilor cu germanii (de tipul *Verbrüderung* „înfrățire"), nu contribuie cu nimic la cunoașterea realităților din România (H. Frisch, p. 33); Banatul constituie, pornind mai ales de la situația românilor, exemplul a ceea ce se poate realiza printr-o mișcare culturală avînd ca obiectiv cultivarea limbii naționale, fără ajutorul statului, ba chiar împotriva politicii acestuia (E. Völkl, p. 30); statul român nu ar trebui să neglijeze, în continuare, studiul limbii germane în învățămîntul secundar și al germanisticii în universități, ținînd seama de efectele benefice pe care le-au avut aceste activități pentru România începînd de la jumătatea secolului al XIX-lea (H. Fassel, p. 61–62), și, bineînțeles, în special date fiind perspectivele integrării culturale-științifice și economice europene.

Oferind rezultate ale meditației și cercetărilor asupra raporturilor româno-germane în epoca modernă, cu reflexe în contemporaneitate, contribuțiile din volumul publicat recent de Institutul pentru Europa Răsăriteană de la Regensburg–Passau incită, totodată, spre cunoașterea unor aspecte încă insuficient adîncite sau care se cer nuanțate. De exemplu, t e n t a ț i a germană în limba și cultura română, ca orice i s p i t ă putemică, și din cauza unor exagerări și stîngăcii ce s-au produs la punerea în practică sau în imitarea *modelului cultural* german, a fost marcată și de notabile „reculuri", unele frizînd „apostazia", dat fiind că îndreptările au venit, în secolul al XIX-lea, din partea lui Titu Maiorescu și Eminescu, dar particularități ale limbii germane au continuat să se facă simțite, ca o amprentă culturală regională, în scrisul unui Pușcariu sau Lucian Blaga*.

Pentru publicul german, volumul pe care îl prezentăm are marele merit de a reaminti numeroasele ferestre spre români datorate scriitorilor germani, dezinteresați și, deci, obiectivi, începînd cu cronicarii sași din secolele al XV-lea – al XVII-lea, și de a deschide el însuși o asemenea fereastră spre România, o invitație loială la colaborarea de care avem atîta nevoie astăzi.

Stelian Dumistrăcel
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

„REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ LITERARĂ" (Chișinău), nr. 1–6/1992 (616 p.).

Organ al Institutului de Lingvistică și al Institutului de Istorie și Teorie Literară ale Academiei de Științe a Moldovei, revista din ale cărei numere pe anul 1992 intenționăm să prezentăm, sumar, în cele ce urmează, domeniul lingvisticii are ca redactor șef pe acad. Silviu Berejan, iar ca redactori șefi adjuncți pe Nicolae Bilețchi, membru corespondent al Academiei

* Temă care a făcut obiectul comunicării noastre, *Das linguistische Gepräge des deutschen Kulturmusters*, prezentată la Simpozionul „Rumänisch-deutsche literarische und kulturelle Beziehungen in Rumänien und Bessarabien" (Iași – Chișinău, septembrie, 1992).

de Ştiinţe a Moldovei, şi pe Ion Eţcu, din colegiul de redacţie făcînd parte şi alţi cîţiva filologi ale căror nume sînt deja cunoscute şi în România, printre care Anatolie Eremia, Marc Gabinschi, acad. Haralambie Corbu, Constantin Popovici, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, şi alţii.

Este vorba, aşadar, de o echipă de specialişti în domeniul lingvisticii şi al ştiinţei literare care reuşeşte, în pofida greutăţilor financiare prin care trecem cu toţii şi a repercusiunilor acestora asupra eficienţei în ceea ce priveşte valorificarea rezultatelor cercetării ştiinţifice, să scoată la fiecare două luni cîte o fasciculă consistentă şi variată de contribuţii filologice care merită, din plin, să fie cunoscute în lumea ştiinţifică a româniştilor şi romaniştilor. De altfel, dată fiind, pe de o parte, apartenenţa studiilor şi articolelor la cel puţin trei spaţii filologice distincte amintite (lingvistică, istorie şi ştiinţă literară şi folcloristică), iar, pe de altă parte, ţinînd seama de faptul că fiecare din aceste domenii cunoaşte o variată subîmpărţire de preocupări extrem de specializate, intenţia noastră, aşa cum precizam de la început, este doar aceea de a selecta şi de a recomanda cititorului, sub semnul constatării anterioare, cîteva din preocupările (materializate prin articolele publicate) din domeniul l i n g v i s t i c i i , ilustrate în numerele revistei pe anul 1992.

Constatarea ce se impune de la început este aceea că lingviştii de la Chişinău abordează frecvent din perspectiva *teoriei limbii* şi, pe măsura noutăţii unghiului tratării şi a profunzimii analizei, cu rezultate interesante, numeroase aspecte ale lexicografiei (cf. Silviu Berejan, *Dicţionarul ca operă lingvistică şi antinomiile practicii lexicografice*, nr. 2; *Reinterpretări lexicografice ale unităţilor de vocabular în dicţionarul explicativ – cu privire specială asupra verbelor*, nr. 4), ale morfologiei şi sintaxei (cf. Alexandru Dîrul, *Modalitatea şi opoziţia negaţie / afirmaţie*, nr. 3; Ion Bărbuţă, *Structura semantico-valenţială a verbului şi diateza*, nr. 4; Ion Eţcu, *Capacitatea sistemigenă a părţilor de propoziţie*, nr. 6), ale analizei semantice (cf. Claudia Andreev, *Verbele cauzative în limbile română şi rusă*) şi ale lexicologiei (Slavian Guţu, *Consideraţii cu privire la principiile terminologiei tehnico-ştiinţifice*, nr. 1). Această orientare generală (vezi şi Arcadie Evdoşenco, *Modelarea geometrică a limbii*, nr. 5), stimulată, desigur, de un declarat adept al lui Eugen Coşeriu, profesorul Silviu Berejan, explică lăudabila iniţiativă a redacţiei de a publica, în traducere, studii ale ilustrului savant. Astfel, numărul 5 al revistei cuprinde *Solidarităţile lexicale* (după o versiune în limba rusă, transpunere datorată lui N. Raevschi), iar numărul 6, *Structurile lexematice* (traducerea, după originalul francez, aparţinîndu-i lui S. Berejan). De altfel, preocuparea lingviştilor moldoveni de a realiza „revenirea acasă", chiar dacă „deocamdată numai în dimensiunea noastră spirituală, prin lucrările sale" (nr. 5, p. 37), este ilustrată şi de publicarea, la rubrica *Restituiri* (din nr. 5), a unui articol consacrat debutului studentului ieşean din anii 1939–1940, originar din Mihăileni – Bălţi, în cercetarea lingvistică, intitulat *Eugen Coşeriu: întrebările şi promisiunile începutului* (semnat de Stelian Dumistrăcel).

O problematică diversă de analiză a domeniului istoriei limbii române îşi găseşte expresia în planul etimologiei, mai ales prin eruditele şi echilibratele cercetări ale lui Marc Gabinschi (din nr. 2 şi 4) în domeniul cuvintelor comune românei şi albanezei (socotite „dacoromanisme") şi cel al unităţilor frazeologice comune românei, albanezei, bulgarei, limbii greceşti şi al altor idiomuri din Balcani. Consideraţii interesante sub acelaşi raport prezintă contribuţia semnată de N. Raevschi asupra cuvîntului *noian* (în nr. 2); evident însă că, în discutarea transformării fonetice invocate de autor, nu trebuia pierdută din vedere prezenţa, tot în graiurile sudice ale dacoromânei, a corespondenţei *n* : *l* în cuvinte ca *lume* (= nume), *linge* (= ninge), *lumăr* (= număr), *lumără* (= numără), *amelinţ* (= ameninţ), *armendel* (= arminden); cf. şi *lumeral* (în sintagma *bani lumeral*) etc., înregistrate pe hărţile atlaselor lingvistice româneşti.

Pe de altă parte, G. Rusnac, în analiza originii cuvintelor *barză*, *stîrc* şi *balaur* (din nr. 1 şi 4), pune constant (şi temerar) sub semnul întrebării demersul comparativ-istoric fără a-i in-

firma cît de cît convingător rezultatele), promovînd „motivemele" (primordiale) din perspectiva „factorului intern în evoluţia limbii" (nr. 4, p. 90).

Structura fonetică şi gramaticală a limbii române, pe lîngă contribuţiile citate anterior, face şi obiectul articolelor publicate de Alexei Cenuşă (*Intonaţia enunţurilor interogative propriu-zise marcate lexical...*, nr. 1), N. Raevschi (*Referitor la verbele delocutive*, nr. 4), Claudia Cemîrtan (*Realizarea binomului predicativ V_1 + V_2 în limba română veche*, nr. 1), iar aspecte strict contemporane ale scrierii (corecte) şi ale vocabularului românei în Moldova de peste Prut (cu preocupări de cultivare a limbii) sînt abordate critic de Gheorghe Druţă (*Unele abateri de la normele ortografice în presa republicană*, nr. 6; *În căutarea termenului adecvat*, nr. 3) şi de Maria Onofraş (*Inovaţiile în evoluţia vocabularului*, nr. 1).

Dialectologia este prezentă printr-un articol al lui Vasile Pavel, care abordează tema *Elemente de suport sociolingvistic în anchetele dialectale* (nr. 6), şi printr-un *glosar dialectal* publicat de Vladimir Zagaevschi (*ibidem*), iar probleme ale toponimiei, în perspectivă recuperatorie, sînt tratate de Anatolie Eremia, în articolul *Restabilirea, reglementarea şi ocrotirea fondului onomastic naţional* (nr. 4).

O notă comună a celor mai multe dintre articolele citate o constituie, pe de o parte, prezentarea aspectului general şi a utilizării limbii române în Moldova din stînga Prutului din „miezul lucrurilor", evidenţiind manifestări aparent „exotice" şi aducînd explicaţii din sfera bilingvismului (măcar la nivelul limbii literare) româno-rus, care specialiştilor din ţară adesea le scapă, iar, pe de altă parte, utilizarea unei bogate bibliografii aparţinînd exegezei din ţările fostei Uniuni Sovietice, de ale cărei cîştiguri reale vom putea beneficia prin experienţa lingviştilor moldoveni, în perspectiva unei cunoaşteri (de dorit reciproce) eliberate de poncifuri ideologice şi de tentaţia supremaţiei cu orice preţ.

De altfel, în ceea ce priveşte cunoaşterea reciprocă, trebuie să subliniem două aspecte semnificative: o susţinută prezentare a vieţii ştiinţifice din România (la care au o participare remarcabilă cercetătorii şi profesorii din Chişinău în primul rînd), dar şi a activităţii unor personalităţi din cercetarea lingvistică românească, ca şi numărul mare de articole semnate de lingvişti din România (pe primul loc situîndu-se, se pare, cei de la Iaşi).

Numeroase manifestări ştiinţifice din ţară au fost semnalate prin dări de seamă substanţiale, apărute la rubrica *Cronica vieţii ştiinţifice;* amintim, de exemplu, al IV-lea Congres al filologilor români din 4–6 iulie, de la Timişoara (nr. 1), Colocviul omagial internaţional „Eugen Coşeriu – un mare lingvist contemporan", Iaşi, 13–17 aprilie 1992 (nr. 4), tradiţionalele deja Sesiuni ştiinţifice (anuale) ale Institutului de Filologie Română „A. Philippide", la care prezenţa colegilor de la Chişinău, de la Institutele de lingvistică şi de istorie literară, a devenit constantă, din 12–14 iunie şi 7–9 noiembrie 1991 (nr. 1) şi din 11–12 iunie 1992 (nr. 5), alături de numeroase manifestări ştiinţifice pe teme de istorie literară şi de folcloristică. La aceeaşi rubrică au apărut informări şi comentarii asupra realizării proiectelor din planul integrat de cercetare în domeniul lingvisticii, fiind prezentate întîlnirile de lucru cu specialişti din Bucureşti şi din Iaşi (nr. 2), consultările dialectologilor şi foneticienilor din Chişinău şi Bucureşti (nr. 2), masa rotundă „Cercetări de dialectologie" organizată la Chişinău (martie 1992), la care au participat dialectologi de la Institutul „A. Philippide" (nr. 4), sau deplasările pe teren ale dialectologilor de la Chişinău împreună cu cei din Bucureşti (nr. 5) şi cu cei de la Iaşi (nr. 6).

Merită să fie subliniată, o dată în plus, adevărata valoare documentară a acestor „cronici" de viaţă ştiinţifică, consemnînd, de fapt, realizări notabile în cadrul procesului actual de integrare culturală şi ştiinţifică şi care trebuie să ne bucure pe toţi. În ordinea de idei discutată anterior, remarcăm şi faptul că rubrica *Omagieri* a găzduit, alături de medalioanele (însoţite de bibliografii exhaustive) consacrate colegilor din Chişinău, Iuri Kojevnicov – la 70 de ani, Marc Gabinschi şi Sava Pînzaru – la 60 de ani (în nr. 5), binevenitele prezentări ale vieţii şi operei

ştiinţifice ale cercetătorilor Mioara Avram şi Marius Sala, de asemenea la împlinirea vîrstei de 60 de ani (în nr. 3 şi 5).

Din dorinţa de a face cunoscută în primul rînd activitatea *publicistică* a lingviştilor din Republica Moldova, am considerat că putem menţiona, mai ales sub semnul integrării culturale şi ştiinţifice la care ne refeream şi mai sus, prezenţa, în paginile numerelor 1–6/1992 ale revistei de care ne ocupăm, a lingviştilor din România, aspect asupra căruia ne vom opri pe scurt în cele ce urmează. Atrage atenţia apariţia, paralelă, în România şi în Republica Moldova, a unor contribuţii ce reprezintă luări de poziţie marcînd, *sui-generis*, momentul integrării noastre, cum sînt cîteva din comunicările la cel de al IV-lea Congres al filologilor români susţinute de acad. Ion Coteanu, *Vocabularul limbii române*, Mioara Avram, *Gînduri despre gramatica limbii române*, şi Flora Şuteu, *Ortografia limbii române între sentimente şi responsabilităţi* (în nr. 6 şi în „Buletinul Societăţii de Ştiinţe Filologice din România", pe anii 1991–1992). În aceeaşi situaţie se află, apoi, articolul Mioarei Avram, *Limba română în Republica Moldova*, al cărui subtitlu merită subliniat: *Analogii istorice generatoare de optimism* (în nr. 3, fragment dintr-un text apărut în revista „Limba română", Bucureşti, nr. 5/1992).

Trebuie să remarcăm, de altfel, că în campania de clarificare a opţiunii lingviştilor din România, alături de cei din Republica Moldova, pentru o ortografie de esenţă fonetică, în „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară" au fost publicate şi articolele semnate de Stelian Dumistrăcel, *„Litera nu are altă treabă decît să mă conducă pe cît se poate de iute... spre auz şi înţeles..."* (după Maiorescu; nr. 2) şi Ion Nuţă, *Preocupările ortografice ale lui Vasile Alecsandri* (nr. 3), domeniu căruia îi aparţin, de asemenea, cele două recenzii de care s-au bucurat *Normele ortografice, ortoepice şi de punctuaţie ale limbii române* editate, în 1990, de Academia de Ştiinţe a Moldovei şi de Ministerul Ştiinţei şi Învăţămîntului al Republicii Moldova, semnate de Magdalena Vulpe (nr. 3), respectiv de Petru Zugun (nr. 4).

Ca o replică *sui-generis*, pe aceeaşi temă, semnalăm (în nr. 5) recenzia Georgetei Gabură la volumul *Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor*, apărut la Iaşi în 1992, o responsabilă luare de atitudine a lingviştilor din România şi din Republica Moldova faţă de relativ recenta iniţiativă a conducerii Academiei Române de a impune unele modificări ortografiei româneşti afectînd principiul fonetic – fonologic, fără a ţine seama de faptul că normele ce erau în uz în România abia fuseseră adoptate de românii din afara graniţelor ţării.

Alte contribuţii ale lingviştilor din România se referă la *Varianta retorică a stilului prozei artistice istorice din secolul al XIX-lea. Bogdan Petriceicu Hasdeu* (articol semnat de Cristina Florescu, nr. 3), la momentul Ibrăileanu din istoria culturii naţionale, de care se ocupă Ioan Oprea (*Garabet Ibrăileanu şi problemele limbii române literare*, nr. 1), discută *Flexiunea substantivelor proprii* în limba română (Corneliu Dimitriu, partea a doua a articolului, în nr. 1), *Numele aromâneşti cu aferează*, cercetate de Ion Popescu-Sireteanu (în nr. 2), autor şi al notei etimologice *măldac – maldăr* (în nr. 4), alte contribuţii etimologice (*poiede, tei*) aparţinîndu-i lui Vasile Ioniţă (Reşiţa; în nr. 3). Semnalăm, în sfîrşit, notele filologice însoţind editarea poeziilor lui Alexei Mateevici, publicate de Ion Nuţă (în nr. 1 şi 2) şi însemnările de istorie a lingvisticii româneşti *August Scriban inedit*, după arhiva Gino Lupi donată Bibliotecii Române din Freiburg, făcute cunoscute de Luminiţa Fassel, cercetătoare care, în momentul de faţă, îşi desfăşoară activitatea la Tübingen (cf. nr. 2).

În încheiere, ne vom referi succint la unele particularităţi ale scrisului lingviştilor din Republica Moldova; lăsînd la o parte observaţiile ce s-ar putea face în primul rînd asupra unor turnuri sintactice şi asupra topicii (multe fapte fiind datorate statutului aparte conferit – prin calchiere – prepoziţiilor româneşti), atrage atenţia terminologia de specialitate, aflată, se pare, într-o fază de căutări, pe fondul integrării.

Astfel, întîlnim termeni şi construcţii ca: *totalizare*, cu semnificaţia 'sinteză', 'concluzii' (nr. 2, p. 90 şi passim), cf. şi (informaţii) *totalizate* (nr. 6, p. 70); *etimologizare* 'analiză (discuţie, interpretare, explicaţie) etimologică' (nr. 2, p. 94), cf. şi (cuvinte) *etimologizate*

(ibidem, p. 90); *glotic* 'lingvistic, referitor la limbă', în (arie) *glotică* (nr. 2, p. 93, 94), cf. și (creații) *glotice* (nr. 4, p. 90); (semiauxiliar) *fazial* (nr. 1, p. 25); (nivel, configurație, linie, mișcare) *frecvențial(ă)* (nr. 1, p. 13 ș.u.); (structură) *semantico-valențială* (nr. 4, p. 49 ș.u.); (contribuții) *factografice* (nr. 4, p. 85); (capacitate) *sistemigenă* (nr. 6, p. 32 ș.u.); *informant* (glosat chiar în text: „persoană care în cercetările de fonetică experimentală audiază și apreciază textele imprimate pe bandă de magnetofon" */?/*; vezi nr. 1, p. 22, nota 15); (la nivelul) *megalimbii* (formulare de asemenea explicitată: „adică nu numai al limbii literare, ci și al tuturor altor varietăți ale ei"; în nr. 2, p. 94); *expediție dialectologică,* pentru 'anchetă dialectală (de teren)' (nr. 6, p. 92); (formă) *străslavă* (nr. 2, p. 94); alături de *sudslavă* (subst., nr. 4, p. 81) și (etimologie) *sudslavă,* apare și substantivul *sudslavisme* (nr. 2, p. 90 ș.u.); *dialectism* 'termen dialectal' sau 'regionalism' (nr. 2, p. 91 ș.u.); vezi și *romanism* 'termen, cuvînt romanic' *(ibidem),* sau *frazeologism(e),* cu ocurență univocă (nr. 4, p. 79 ș.u.), dar pentru care, în literatura de specialitate, sînt folosite frecvent sintagmele *unitate/expresie frazeologică* ori *expresie idiomatică;* (cercetare) *intono-sintactică* (nr. 1, p. 12 ș.u.; în spiritul limbii române ne-am fi așteptat la *intonațional/ă/-*); *expresie arhaico-dialectală* (nr. 4, p. 82) etc.

Asemenea construcții și termeni nu depășesc (poate) individualizările prin care se afirmă ori se recunosc diferite școli, curente sau grupări lingvistice (deși în multe dintre cazurile citate putem recunoaște însă, pur și simplu, împrumuturi, calcuri sau modele generale, derivative și compoziționale din limba rusă), iar, pe de altă parte, nu este exclus ca unele din astfel de alcătuiri să cîștige teren în terminologia științifică românească, drept aport al lingviștilor moldoveni (așa cum transilvănenii au impus, după 1918, în limba română literară, diferite turnuri de sorginte germană).

Dar nu putem să nu recunoaștem, în această situație, ca și în cazul adepților „combatanți" din România ai unor curente moderne europene sau americane, o anumită „ispită" ducînd la o adevărată inflație terminologică, ale cărei efecte de izolare nu le putem ignora și asupra căreia atrăgea recent atenția însuși Eugen Coșeriu. Spre deosebire de lingviștii care și-au creat „o terminologie cu totul nouă ca să fie coerenți", din preocuparea majoră de a fi înțeles, E. Coșeriu și-a propus ca în materie de terminologie să întrebuințeze „cuvinte curente din limba de toate zilele" și să le transforme „în termeni tehnici, însă păstrînd semnificația lor de bază". În pofida faptului că scrierile D-sale aparțin, în marea lor majoritate, unui domeniu extrem de „vulnerat" sub acest aspect (sau poate chiar din această cauză!), cel al teoriei limbii, savantul conchide: „Deci, nici limbaj matematic, nici terminologie, ca să-i zicem așa, esoterică!" (*Principiile lingvisticii ca știință a culturii,* în volumul *Omul și limbajul său. Studia in honorem Eugenio Coseriu,* Iași, 1993, p. 17–18).

Parcurgerea celor șase numere pe anul 1992 ale „Revistei de lingvistică și știință literară" ne impune o publicație care, în materie de lingvistică (și nu numai) recomandă o echipă de redactori și colaboratori care promovează cercetarea autentică, echilibrînd optica și metodologia de tip „clasic" cu cele „moderne", abordarea în linie tradițională cu punctele de vedere nonconformiste (sau mai puțin conformiste) și care reflectă plenar momentul de trecere de la izolaționismul „limbii" moldovenești la perspectiva dacoromânească.

Date fiind toate acestea, ca să nu ne mai referim la imperativele pragmaticii informaționale, considerăm ca absolut necesară și justificată includerea titlurilor de specialitate din „Revista de lingvistică și știință literară", ca și a celor din revista trimestrială „Limba română" de la Chișinău, în *Bibliografia românească /* atenție: aceasta nu înseamnă „din România"! */ de lingvistică,* ce se publică în fiecare an într-unul din numerele „Limbii române" care se tipărește la București.

Doina Hreapcă
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

„LIMBA ROMÂNĂ", Revistă trimestrială editată de Ministerul Ştiinţei şi Învăţământului al Republicii Moldova cu concursul Societăţii „Limba noastră cea română", anul II, numerele 1–4, Chişinău, 1992, 504 p.

Revista „Limba română" este, în intenţia colegiului de redacţie şi a consiliului format din remarcabili specialişti din Chişinău, Iaşi, Bucureşti, Cernăuţi, Kiev şi Tübingen, nu neapărat un omonim al cunoscutei reviste „Limba română" din Bucureşti, ci, mai ales, o revistă pentru „moldovenii rupţi brutal de etnia lor şi aduşi, prin diverse tertipuri diabolice, la renegarea identităţii lor, la autodesfiinţare, la condiţia de sclavi ai unei mentalităţi mancurtiste, cu sau fără voie" (nr. 1, p. 3). După cum se poate lesne constata, parcurgînd sumarele numerelor 1–4, revista din Chişinău cuprinde studii şi articole din diverse domenii filologice (istorie şi teorie literară, gramatică şi vocabular, graiuri populare, onomastică, sociolingvistică ş. a.) care se adresează, mai ales, specialiştilor, studenţilor şi cadrelor didactice, precum şi studii de un interes mai larg, reunite în grupaje ca *Viaţa cărţilor, Interiorul unui poem, Comentarii literare* etc. dedicate îndeosebi celor domici de a învăţa corect limba maternă şi de a cunoaşte mai în profunzime literatura română.

Din domeniul *istoriei şi teoriei literare* se remarcă, în mod deosebit, studiile cuprinse sub genericele *Scriitori români din Basarabia* (Vasile Badiu, *Ion Buzdugan sau vitalitatea tradiţiei,* nr. 1, p. 118), *Din scripturile române* (Mihai Pînzaru, *Valoarea istorică a tradiţiei consemnate de Ion Neculce privindu-l pe Nicolae Milescu Spătarul,* nr. 4, p. 108) sau *Permanenţa clasicilor* (Mihai Bertea, *Geneza şi structura operei lui Ion Creangă,* nr. 2–3, p. 88 şi nr. 4, p. 69). Deosebit de interesante sînt studiile şi discuţiile grupate sub titlul *EMINESCIANA* (Petru Ursache, *Ficţiuni thanatice la Eminescu,* nr. 1, p. 70; George Uscătescu, *Actualitatea lui Eminescu,* nr. 2–3, p. 67; Ioan Alexandru, *Neam, codru, lună,* nr. 4, p. 6; Anişoara Dobre, *Concepţia lui Eminescu despre limbă,* nr. 4, p. 8; Gheorghe Florescu, *Luceafărul în enciclopediile lumii,* nr. 4, p. 14; Andrei Voica, *O schemă ritmică relevantă în Glossa eminesciană,* p. 39 ş. a.). Tot sub acest generic, *Eminesciana,* sau sub cel intitulat *Interiorul unui poem,* revista grupează o serie remarcabilă de analize şi interpretări ale poemelor eminesciene (Mihai Drăgan, *Floare albastră,* nr. 1, p. 79; *Peste vîrfuri,* nr. 2–3, p. 80; Alain Guillermou, *Doina,* nr. 2–3, p. 76 etc.), sau ale creaţiei unor altor mari scriitori români (Ştefan Mincu, *Nichita Stănescu: Cîntec,* nr. 1, p. 114; Leonida Maniu, *Sacralizarea datoriei faţă de neam. Consideraţii pe marginea poeziei Apostolul de Octavian Goga,* nr. 2–3, p. 36; Monica Ilade-Costea, *Izvorul nopţii la Lucian Blaga,* p. 43; Timotei Roşca, *George Coşbuc: Moartea lui Fulger,* p. 49; Ion Nuţă, *Limba noastră, imn naţional,* nr. 4, p. 58 ş. a.).

În cadrul preocupărilor de aprofundare a cunoaşterii literaturii marilor noştri clasici, dar şi a gîndirii filosofice româneşti, se remarcă inserarea periodică în paginile revistei a unor fragmente, excepţional de bine alese, grupate sub genericul intitulat *Antologia „L. R."* sau sub cel intitulat *Reflexe ale eternităţii.* Astfel, îşi găsesc loc în paginile revistei creaţii literare ale unor poeţi români din diasporă sau interzişi, pînă nu de mult, şi încă necunoscuţi chiar şi în România (vezi, mai ales, Alexandra Sever Pop, *Apa trece, pietrele rămîn,* nr. 2–3, p. 186).

Cum însă problemele de limbă sînt şi cele mai numeroase, şi cele mai dureroase în Republica Moldova, revista „Limba română" cuprinde un foarte bogat material referitor la studierea şi, mai ales, la orientarea integrării corecte, din perspectiva limbii naţionale, a românilor basarabeni. În acest sens, se remarcă studiile grupate sub titluri ca *Gramatică şi ortografie* sau *Cum vorbim, cum scriem.*

Preocuparea pentru cultivarea limbii rămîne mereu în actualitate, căci sînt încă destul de numeroase abaterile de la limba română corectă, manifestate preponderent în vorbire dar şi în scris. Remarcăm aici studiul *Note de cultivare a limbii* (nr. 4, p. 113) în care Ştefan Giosu atrage atenţia asupra unor pronunţii greşite care apar şi în scris de tipul: „rostirea lui *s* ca *ş*", în

cuvinte ca *scenă, ascendent;* dubla articulare (oxitonă şi paroxitonă) a cuvîntului *caracter;* rostirea secvenţei finale *-ţu* din nume de familie ca *Morariu, Pescariu* ş. a. în două silabe *-i -u;* folosirea greşită a verbului (*a*) *continua* la persoana I, singular. Analiza critică a unor construcţii greşite şi recomandările pentru o vorbire şi o scriere corectă se concretizează şi în studii ca *Atenţie la cuvintele optim, extrem, totalitar; Cu doi ani în urmă sau acum doi ani; Alternativă* (Alexei Palii, nr. 1, p. 33), *Cuvinte recente (din ştiinţă şi nu numai)* (Victor Gherman, p. 38). Pornind de la faptul că în limba română accentul nu are un loc fix ca în polonă, maghiară sau cehă, Ion Dumeniuk atrage atenţia asupra diversităţii poziţionale a accentului românesc care „constituie o sursă de greşeli pentru acei purtători ai limbii care nu posedă suficient normele limbii literare". Autorul, în studiul *Atenţie la accent!* (nr. 2–3, p. 162), se opreşte asupra „cazurilor mai frecvente de accentuare greşită a cuvintelor, cauzată fie de influenţa limbii ruse, fie de acţiunea unor tendinţe şi analogii interne", precizînd că uneori chiar şi în *Dicţionarul ortografic al limbii moldoveneşti* (ediţia a II-a, redactor responsabil N. G. Corlăteanu), „au fost recomandate drept literare unele cuvinte cu accent anormal". Deosebit de sugestivă şi tot atît de recomandabilă şi la noi este încheierea studiului remarcabilului lingvist Ion Dumeniuk: „Învăţătorii, atunci cînd dau note discipolilor lor, ar trebui să ia în considerare nu numai ce spun elevii, liceenii sau studenţii, ci şi cum spun, în ce măsură şi cît de corect folosesc mijloacele de expresie ale limbii materne" (p. 164).

Asupra folosirii corecte a mijloacelor de expresie ale limbii materne se opresc şi alţi autori. Irina Condrea urmăreşte unele *false acorduri* (nr. 2–3, p. 165) între subiect şi predicat sau în folosirea articolului posesiv *al, a, ai, ale.* Anton Comerzan, în *Corida cu plăvani* (p. 167), analizează unele forme incorecte sau calchieri care îşi mai găsesc încă loc în paginile ziarelor şi revistelor din Republica Moldova. Vasile Levîţchi pune în evidenţă unele *greşeli de exprimare utilizate ca figuri de stil* (p. 169).

Nu întîmplător, am lăsat în finalul prezentării studiilor grupate sub genericul *Cum vorbim, cum scriem,* o rubrică intitulată extrem de sugestiv *Infern terminologic,* susţinută, în două numere consecutive, de Alexandru Gromov (*„Autoobijduirea" programată,* nr. 1, p. 36 şi *Verba manent!,* nr. 2–3, p. 175). Evident, subscriem la criticile pe care autorul le adresează atît de direct celor care prin necultivare ajung să se „autoobijduiască" continuînd să se exprime în limitele unui *„infern terminologic"* împrumutat fără discernămînt dintr-o limbă care i-a „obijduit" o întreagă viaţă. „Programată" sau nu, această situaţie este prezentă, mai ales, la nivelul unor vorbitori „elevaţi", cărora Alexandru Gromov le recomandă fie să înveţe, fie să renunţe a mai vorbi la radio şi la televiziune.

Preocupările pentru cultivarea limbii se regăsesc şi în studiile publicate sub grupajul intitulat *Gramatică şi ortografie.* Se evidenţiază aici studiul lui Dorin Uriţescu, *Flagrant delict... ortografic* (I, nr. 1, p. 26; II, nr. 2–3, p. 153; III, nr. 4, p. 108), dar şi continuarea preocupărilor pentru *normele de punctuaţie în vigoare* (Anton Ciobanu, nr. 1, p. 17) sau a celor cu privire la *expresivitatea şi corectitudinea în utilizarea supinului* (Emilia Oglindă, nr. 2–3, p. 157).

Caracterizată printr-un dinamism şi o ancorare concretă în problematica actuală a integrării lingvistice, revista „Limba română" inserează în paginile ei şi cele mai interesante *opinii şi atitudini* contemporane. Am aminti, în acest sens, interviul cu acad. Silviu Berejan intitulat *„Limba oficială în orice stat este, de regulă, una singură..."* (nr. 2–3, p. 125) sau studiul *Încă o dată despre rusificare şi românizare* al lui Mihail Bruhis (p. 128).

Continua prezenţă a unor cuvinte şi expresii neconforme cu limba maternă este detaliată şi de Valentin Erhan în studiul *Limbaj alimentar la preţ redus* (nr. 1, p. 14) sau de Constantin Olteanu în *Certificate medicale pentru dragostea de limbă* (nr. 2–3, p. 137). Avînd în vedere toate aceste observaţii referitoare la starea actuală a funcţionării limbii române în Republica Moldova, studiul lui Ioan Oprea intitulat *Necesitatea limbii literare* (nr. 1, p. 4) poate fi citat ca

un argument fundamental căci „limba literară constituie în acest caz mijlocul principal prin care cineva poate evita erorile de exprimare, poate să-şi însuşească corect noţiunile ştiinţifice şi mecanismele de raţionare adecvate, poate deprinde plăcerea de a citi şi de a se informa şi poate aprecia valoarea operelor artistice ale neamului" (p. 8).

În contrast cu destul de multele greşeli manifestate în vorbirea unor persoane care apelează deseori la formele străine limbii materne, rubrica *Creanga de aur*, atît de sugestiv intitulată, pune în evidenţă bogatul tezaur lexical al poporului român. Astfel, Stelian Dumistrăcel, în studiul intitulat *Numele populare ale lunilor anului (ianuarie – martie)* (nr. 1, p. 124) şi (*aprilie – septembrie*) (nr. 2–3, p. 188) remarcă, printre altele, „prezenţa, în limba vorbită, a unor termeni moşteniţi din latină", termeni care, prin sugestibilitatea lor, dau limbii noastre o frumuseţe deosebită.

După atîţia ani în care s-a manifestat cu preponderenţă tendinţa de rusificare a limbii, *onomastica*, ca domeniu al cercetării lingvistice, revine în actualitate dintr-o perspectivă cel puţin egală cu cea a lexicului. Ca urmare, remarcînd importanţa fundamentală a onomasticii pentru determinarea specificului naţional al unui popor, lingviştii din Chişinău şi din Iaşi şi-au unit eforturile pentru integrarea onomasticii actuale basarabene în spiritul limbii materne. Astfel, sînt urmărite cu deosebită atenţie antroponimele (nume de familie şi nume de botez asupra cărora „samavolnicia" lingvistică a secretarilor de soviete sătesti şi orăşeneşti s-a manifestat cu predilecţie) pentru cunoaşterea şi corectarea cărora Albina Dumbrăveanu reaminteşte că „ţinînd de cultura şi tradiţiile unui popor, numele de persoană trebuie să corespundă firii limbii acestui popor" (*Erori la scrierea numelor de familie*, nr. 2–3, p. 178).

Nici numele de localităţi din Republica Moldova nu au avut o soartă mai fericită. Rusificarea abuzivă a oiconimelor din Basarabia nu a avut şi nici nu putea să aibă vreo legătură cu tradiţia poporului. Ştiind că toponimia „e istoria nescrisă a neamului, e graiul viu de secole şi milenii al poporului", e însuşi *graiul pămîntului* (Anatol Eremia, nr. 2–3, p. 183), specialiştii propun *corectarea unor toponime pe baza documentelor vechi* (Magdalena Lungu, nr. 4, p. 123) sau reactualizează analiza *toponimicelor de origine românească* (Petru Zugun, nr. 2–3, p. 180).

Din această prezentare a revistei „Limba română" din Chişinău, se poate contura concluzia că specialiştii au înţeles pe deplin datoria lor în această perioadă de luptă pentru integrarea lingvistică a Republicii Moldova cu România. Acesta este şi motivul pentru care revista, adresîndu-se tuturor celor care doresc să-şi cunoască limba maternă, s-o înveţe şi s-o utilizeze, în formele ei cele mai corecte, ca mijloc de comunicare, grupează sub genericul *Pro didactica*, în fiecare număr, studii şi articole de limbă şi literatură română, analize literare şi stilistice, recomandări metodologice de predare a limbii şi a literaturii române etc. Se împlineşte astfel, programul revistei pe anul 1992, intitulat atît de sugestiv *A fi la modul imperativ:* „Ne propunem, să contribuim la reedificarea a ceea ce, timp de decenii în şir, a fost dărîmat metodic de către ignoranţi şi conjuncturişti străini şi autohtoni" (nr. 1, p. 3).

Din nefericire, cel care a fondat şi a condus revista „Limba română" din Chişinău nu mai este printre noi. **Ion Dumeniuk** s-a stins în chiar anul 1992. Dar spiritul său va dăinui încă multă vreme prin orientarea pe care a dat-o revistei, prin însăşi această revistă care apare pentru a umple un imens gol, care a fost creat în conştiinţa naţională de un regim totalitar, împotriva manifestărilor căruia, fondatorul revistei prezente a luptat necontenit.

Memoriei lui **Ion Dumeniuk** închinăm această prezentare mai detaliată a revistei „LIMBA ROMÂNĂ".

Ion-Horia Bîrleanu